

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

ΜΑΡΤΙΟ 1955

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Παιδεία και Οικονομικά	Ἡ Διεύθυνση
Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου καὶ τὸ σχολεῖο	Μυρσίνη Κλεάνθους-Παπαδημητρίου
Ἡ ἐποχή μας καὶ τὰ νιάτα	Ἄγγελος Τερζάκης
Φιλοσοφικὴ ἀποψη τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας (III)	Ε. Π. Παπανοῦτσος
Ἡ Μαθηματικὴ Ἀπόδειξις. Προτάσεις τῆς Γεωμετρίας (II)	Μιχαὴλ Κ. Κωβαῖος
Καλλιέργη Ν. Ἐλεσπούλου (νεκρολογία)	Ε. Π. Π.
Βιβλιοκρισία	Ἄνδρ. Καραντώνης
Νέα Βιβλία	

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΑΘΗΝΑΙ. Στὰ

ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΣΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀρσάκειον

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 1η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Άρτοτίνης 6. Τηλ. 71-135

Άλληλογραφία και ἐμβάσματα :

Ε. Π. Παπανούτσον, Άρτοτίνης 6 — Αθήνας

Έτησία συνδρομή (ἀρχίζει την 1ην Ιανουαρίου):

Διὰ τὸ ἔτος 1955 δραχ. 75.

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν :

ἔτος	ἄδελτος	δραχ.	πανόδελτος	δραχ.
1947	ἄδελτος	75	πανόδελτος	95
1948	»	75	»	95
1949	»	75	»	95
1950	»	75	»	95
1951	»	75	»	95
1952	»	75	»	95
1953	»	75	»	95
1954	»	60	»	80

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους

Μαρτίου 1955 δραχ. 6

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:

Διευθυντής καὶ ἐκδότης τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Άρτοτίνης 6.
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Π. Σαββίδης, Κατοικία: Β. Τζαφέρη 2.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Έρευνας—Διαφωτισμοῦ

ΕΤΟΣ Δ' — ΑΘΗΝΑΙ, ΜΑΡΤΙΟΣ 1955 — ΤΕΥΧΟΣ 36

Παιδεία καὶ Οἰκονομικά

Έπρεπε ἡ ἀπόγνωση ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐγκατάλειψη νὰ ὀδηγήσει τοὺς λειτουργοὺς τῆς Μέσης Παιδείας σὴν πικρὴ ἀπόφαση νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς θέσεις τους, γιὰ νὰ συγκινηθεῖ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ μετὰ τὴ φωνὴ τοῦ Τύπου νὰ ἀξιῶσι ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση περισσότερη προσοχὴ καὶ σεβασμὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μοχθοῦν γιὰ τὴ συντήρηση καὶ τὴν προαγωγὴ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας. Κάθε φορὰ ποὺ ἔρχεται στὸ προσκήνιο τὸ θέμα τῆς παιδείας, οἰμώζομε γιὰ τὴν οἰκτρὴ κατὰστασιν τῶν σχολείων καὶ τὴ χαμηλὴ στάθμην τῶν σπουδῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναγνωρίζομε ὅτι μετὰ διδακτικὸ προσωπικὸ ὕλικα ἐξαθλιωμένο καὶ τραυματισμένο ἠθικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐκπαίδευση ἱκανὴ καὶ στοιχειωδῶς ἀκόμη νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν προορισμὸ τῆς.

Μπορεῖ νὰ ἐπαινεῖ κανεὶς τὴ συνδικαλιστικὴ κίνησιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὑπαλλήλων ὡς προχωρημένη συνειδητοποίηση τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ κλάδου, ἢ νὰ τὴν ἐπικρίνει ὡς ἀσυμβίβαστη μετὰ τὴν ὑψηλὴ θέσιν ποὺ ἔχει τὸ διδασκαλικὸ λειτουργήμα μέσα στὴ ζωὴ τῆς πολιτείας. Δύο πράγματα ὅμως ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσει: Πρῶτον ὅτι πρὸς τὴ διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων του μετὰ μέσα συνδικαλιστικὰ ἔσπρωξε τὸν ἐκπαιδευτικὸν ἡ ἀδιαφορία, κάποτε καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ Κράτους ποὺ δὲν ἱεραρχεῖ μετὰ κλίμακα ἠθικῶν διαβαθμίσεων τὴν προσφερόμενη ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ἐργασίας πρὸς τὸ ἐθνικὸ σύνολο, ἀλλὰ ἄλλοτε ἰσοπεδώνει τοὺς πάντας μετὰ ἓνα «Κώδικα Δημοσίων Ὑπαλλήλων», ἄλλοτε ἀμείβει μιὰ κατηγορίαν ὑπαλλήλων περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀνάλογα μετὰ τὴ μεγαλύτερη πίεσιν ποὺ μπορεῖ νὰ ἀσκήσῃ αὐτὴ ἡ τάξις στὴν κυβερνητικὴ μηχανή, γιὰ νὰ ἐπιτύχει προνομιακὴ μεταχείρισιν. Καὶ δεύτερον ὅτι οἱ καθηγητὲς τῶν γυμνασίων ἔθεσαν τὸ ζήτημα τῶν ἀποδοχῶν τους στὴ σωστὴ του βάση: ἀξίωσαν νὰ ἀμειφθεῖ ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἀνάλογα μετὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας του καὶ μετὰ τὴν κοινωνικὴν θέσιν ποὺ πρέπει νὰ κατέχει, γιὰ νὰ ἀσκήσῃ τὸ μορφωτικὸ του λειτουργήμα.

Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ γραμμὴ, ἀν θέλομε νὰ δώσομε στὴν ἐκπαίδευσίν μας τὴν ὠθησιν ποὺ χρειάζεται, γιὰ νὰ ξαναβρεῖ τὸ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, 1955—5

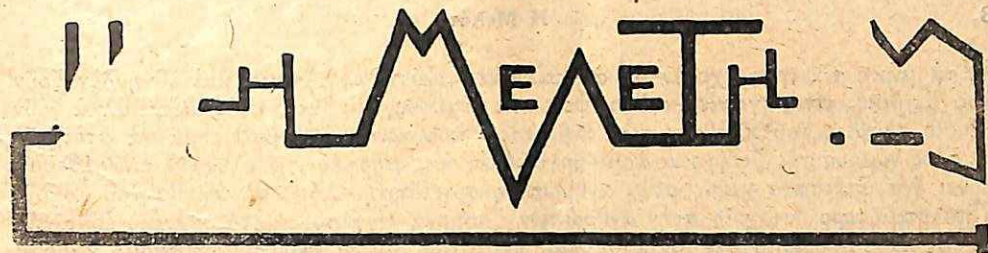
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΩΡΕΑ
ΗΜΕΡΟΜ. 20.8.85
ΑΡΙΘ. 38305

δρόμο της. "Όπως οί δικαστικοί και οί στρατιωτικοί, έτσι και οί εκπαιδευτικοί (από τὸ Πανεπιστήμιο ἕως τὸ Νηπιαγωγεῖο) πρέπει νὰ ἀποκτήσουν τὴ δική τους ἱεραρχία, μὲ μισθοὺς ποὺ θὰ ἐπιτρέψουν, ὥστε καὶ ἀπερίσπαστοι οἱ διδάσκαλοί μας νὰ δοθοῦν στὸ ἐπίπονο καὶ πολὺ λεπτὸ ἔργο τους (ἔργο ποὺ οἱ οἰκονομικὲς στενοχώριες τὸ φθείρουν ἀνεπανόρθωτα) καὶ ἀξιοπρεπῶς νὰ ζήσουν μέσα σὲ μιὰ κοινωνία σὰν τὴ δική μας, ποὺ χρειάζεται φωτισμένους ὁδηγοὺς γιὰ νὰ ὀρθοποδίσει.

Θὰ μᾶς εἰποῦν ἴσως ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους εἶναι στενόχωρα καὶ μιὰ εἰδικὴ μεταχείριση τῶν εκπαιδευτικῶν (ποὺ ἀνέρχονται σὲ 24000 στὸ σύνολό τους) θὰ μᾶς ὁδηγήσει ἀσφαλῶς στὴ χρεωκοπία... Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ ἀπάντηση πρέπει νὰ εἶναι μία καὶ ἀπερίφραστη: Χρέος ἔχει τὸ Κράτος, ὅταν συντάσσει τὸν προϋπολογισμό του, νὰ ἱεραρχήσει τίς ἐθνικὲς μας ἀνάγκες καὶ νὰ καθορίσει τὰ κονδύλια ἀνάλογα μὲ τὸν ὅγκο τῆς καθεμιᾶς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ποιότητά της, τὴ γενικότερη γιὰ τὸ σύνολο σημασία της. Θὰ ἦταν περίεργος κανεὶς νὰ ἰδεῖ τί ποσοστὸ τῶν κρατικῶν ἐξόδων ἀφιερώνεται στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων μας. Γνωρίζουμε τὸ ὕψος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος τῶν πιστώσεων ποὺ προορίζονται γιὰ ἔργα παραγωγικά. Γιὰ τὴν ἐκπαίδευση—ἀπόλυτη σιωπὴ. Φημολογεῖται ὅτι εἴμαστε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ καθυστερημένους στὸ κεφάλαιο τοῦτο λαοὺς τοῦ κόσμου. Χωρὶς νὰ ντρεπόμαστε ποὺ ἔχομε πίσω μας τέτοιαν ἱστορία. Καὶ χωρὶς νὰ συλλογιζόμαστε ὅτι, γιὰ νὰ ἐπιβιώσει τὸ μικρὸ ἔθνος μας, οὔτε ὁ στρατὸς οὔτε τὰ παραγωγικὰ ἔργα θὰ τὸ βοηθήσουν τόσο, ὅσο ἡ παιδεία.

"Αὐα οἱ ιδέες αὐτὲς γίνουν σὲ ὅλους μας συνείδηση, θὰ βρεθοῦν τὰ χρήματα, γιὰ νὰ πληρώσουμε ὅπως πρέπει τοὺς εκπαιδευτικούς μας. Θὰ βρεθοῦν ὅμως, ὅταν—ὅπως εἶπε κάποτε ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος—ὁ ἴδιος ὁ Πρωθυπουργὸς πάρει στὰ χέρια του, γιὰ νὰ τὰ διοικήσει αὐτοπρόσωπα, καὶ τὰ δύο ὑπουργεῖα: τῆς Παιδείας καὶ τῶν Οἰκονομικῶν.

ΗΓΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου καὶ τὸ σχολεῖο

Ἡ γλῶσσα εἶναι δημιούργημα μακρᾶς ἐξέλιξης μέσα στὴ ζωὴ. Οἱ ἀρχές της εἶναι παλαιότερες ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ οἱ ρίζες της βαθύτερες ἀπὸ τίς ρίζες τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Μᾶς τὸ μαρτυροῦν οἱ ἀναρροὶ ἤχοι τῶν ζώων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ γλωσσικὸ τους ὄργανο. Ἀχώριστα δεμένη μὲ τὸ ἐνστικτο, ποὺ εἶναι ὁ βιολογικὸς αὐτοματισμὸς τῆς αὐξησῆς τους, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἡ βιολογικὴ βάση τῆς ἀνθρώπινης λαλιᾶς. Ἀλλὰ οἱ ἀναρροὶ ἤχοι τῶν ζώων παρουσιάζουν μικρότερη διαφοροποίηση. Ἀλλοτε δὲν δείχνουν ἔχνος νόησης καὶ ἄλλοτε μαρτυροῦν μιὰν ὑποτυπώδη ἐκφρασὴ της, ὥστε μὲ τὸ δίκησ τους ν' ἀποδίδουν οἱ ἐπιστήμονες διάνοηση καὶ στὰ ζῶα. Πόσα ἄραγε ἑκατομῦρια χρόνια νὰ πέρασαν στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐμψυχων ὀργανισμῶν τῆς γῆς γιὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος στὴν ψυχικὴ λειτουργία τοῦ λόγου; Μιὰ τεράστια κατάκτηση, ποὺ συντελέσθηκε ἀργὰ καὶ προοδευτικὰ μὲ βιολογικὴν ἀναγκαιότητα, μᾶς φαίνεται σήμερα σὰν φυσικὸ καὶ αὐτονόητο φαινόμενο. Δὲν τὴν δημιούργησε τὴ γλῶσσα μόνο τὸ ἄτομο, ὅσο καὶ ἂν εἶναι τὸ ζωντανότερο καὶ πνευματικότερο στοιχεῖο καὶ ὄργανο τῆς ψυχικῆς ζωῆς του, λεπτεπίλεπτο ἐργαλεῖο ἐκφρασῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου. Εἶναι ἡ γλῶσσα σύγχρονα καὶ κοινωνικὴ δημιουργία. Ἐργαλεῖο ἐπικοινωνίας καὶ ἀλληλοκατανόησης τῶν ἀτόμων μετὰξὺ τους γιὰ κοινὸς σκοποὺς ποὺ ἡ συμβίωση ἐπιβάλλει. Αὐτὴ ἡ διπλὴ λειτουργία τοῦ λόγου τοῦ δίνει τέτοιο θεμέλιο καὶ τέτοιο κοινωνικὸ πλάτος, ὥστε νὰ μὴ μποροῦμε σήμερα νὰ διανοηθοῦμε μιὰ κατάστασι, ὅπου ὁ λόγος νὰ μὴν παίξῃ πρωταρχικὸ ρόλο.

Ἀλλὰ ὁ λόγος δὲν ἐκφράζει μόνο ἀνάγκες, ἐκφράζει καὶ ιδέες. Μὲ αὐτὸν ἡ πείρα τῆς ζωῆς γίνεται σκέψη καὶ ἀντίθετα ἡ σκέψη μὲ τὸν λόγο γίνεται πράξη. Ὁ λόγος ταξινομεῖ τὴν σκέψη καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν. Ἐκφράζει κοινωνικὲς, φιλοσοφικὲς καὶ αἰσθητικὲς ιδέες, ὑποθέσεις καὶ ἐρευνες καὶ συμπεράσματα γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ὁράτων καὶ ὁρατῶν δυνάμεων γύρω του καὶ μέσα του, γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς του, γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς καθολικῆς ζωῆς. Μὲ τὸν λόγο μεταδίδεται καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομία ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, φορτωμένη μὲ τὴν σκέψη καὶ τὴν πράξιν ἀνθρώπων καὶ λαῶν ποὺ ἔζησαν. Μὲ αὐτὰ ξαναζωντανεῦνται ὅλα τὰ ἐπιτεύγματά τους, πνευματοποιοῦνται μορφές ζωῆς, παραδόσεις, ἥθη, ἔθιμα, καλλιτεχνικὲς δημιουργίες καὶ ἔρχονται κοντὰ στὴ συνείδησή μας χρονικὰ καὶ τοπικὰ, ὥστε νὰ τὰ ζοῦμε καὶ νὰ τὰ ξανασμιλεύουμε μὲ τὴ δική μας πνευματικὴ δραστηριότητα. Γίνεται λοιπὸν ὁ λόγος διανοητικὸ ἔκτυπο τοῦ ψυχισμοῦ ἀτόμων καὶ λαῶν, καθρέφτης τοῦ πολιτισμοῦ τους, ρέον καὶ ἐξελισσόμενο στοιχεῖο ποὺ γονιμοποιεῖ τίς ρίζες τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ προάγει τὴν καθολικὴν αὐτὴ λειτουργία μέσα στὴ ζωὴ ἀτόμων καὶ λαῶν.

Ποιὸ εἶναι τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος ποὺ πῆρε σήμερα ἡ ἀρχικὴ βιολογικὴ αὐτὴ λειτουργία μέσα στὴ ζωὴ ἀτόμων καὶ λαῶν; Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ἐξαρτιέται σήμερα ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ ιδέες. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ μεταμόρφωσαν ὁλόκληρο τὸν μηχανισμό τῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ τυπογραφία ὕψωσε τὸν ἐντυπο λόγο σὲ θέση σημαντικὴ, τὸν ἐξίσωσε σχεδὸν πρὸς τὸν προφορικὸ λόγο καὶ τὸν ἔχυσε μὲ χίλιους κρουνοὺς ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς. Ἡ τηλεπικοινωνία σὲ ὅλες τίς μορφές της τὸν σκορπίζει κάθε μέρα πρὸς ὅλα τὰ πλάτη.

καὶ τὰ μήκη τῆς γῆς σχεδὸν μὲ ἀστραπιαία ταχύτητα. Ἀτομα καὶ ἔθνη δὲν ζοῦν μόνο τις δικές τους ἀγωνίες καὶ σκέψεις καὶ μόχθους, τις δικές τους ιδέες, ἀλλὰ ζοῦν καὶ τις σκέψεις τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων ποὺ κατανοοῦν βαθύτερα τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς νόμους τῆς ζωῆς καὶ δημιουργοῦν τις νέες μορφές τῆς. Αὐτὴ ἡ ἐπαλήθευση φέρνει ἓνα ὑπέρτατο χρέος στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ τοῦ λόγου, τὸ πολυτιμότερο στοιχεῖο στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, νὰ γίνῃ συνειδητὸ ψυχικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὸν κάθε ἀνθρώπο καὶ τὸν κάθε λαό. Ὅ,τι ἄξιο ἔχει ὁ καθένας ὡς ἄτομο καὶ ὅ,τι ἄξιο ἔχει ὁ κάθε λαὸς ὡς λαὸς νὰ θέλουν καὶ νὰ μποροῦν νὰ τὸ ποῦν μὲ διαύγεια καὶ ἄνση γιὰ νὰ χυθῇ καὶ αὐτὸ ὡς γονιμοποιὸ στοιχεῖο μέσα στὴν καθολικὴ ζωὴ. Πλέον ἢ ποτὲ σήμερα ἡ καλλιέργεια τοῦ λόγου εἶναι μιὰ ἀνάγκη. Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰμαστε σὲ θέση ὁ καθένας μας νὰ δώσῃ μορφή στὰ δικαιώματά του, στὶς ιδέες του. Ἀπ' ἐδῶ πηγάζει ἡ σημασία τῆς ἐθνικῆς γλώσσας. Μητρικὴ τὴν ὀνομάζουμε σὰν νὰ τὴν ρουφοῦμε μαζὶ μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας μας. Εἶναι ἡ γλώσσα ποὺ θρέφει καὶ μεγαλώνει τὴν ψυχὴ μας· ἀπλώνεται σὲ ὅλη τὴ ζωὴ μας καὶ ἐπηρεάζει τὰ πάντα. Ἐκφράζει τὴ ζωὴ τοῦ καθενὸς μας καὶ τὴ ζωὴ ὅλων μαζὶ ποὺ ἀνήκομε στὸ ἴδιο σύνολο, στὴν ἴδια κοινωνία, στὸν ἴδιο λαό. Συμπυκνώνει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ στὴν ἱστορικὴ του πορεία καὶ γίνεται φορέας καὶ σύμβολο τοῦ πολιτισμοῦ του. Δὲν πλάθεται μόνο ὁ καθένας μας μὲ τὴν μητρικὴ γλώσσα, ἀλλὰ καὶ τὴν πλάθει. Ὁλόκληρος ὁ λαὸς μαζὶ τὴν κρατεῖ ρέουσα καὶ ἐξελισσόμενη, δυναμικὸ ὄργανο γιὰ νέες ἀνάγκες καὶ νέες μορφές. Ἡ μητρικὴ γλώσσα παίζει πρωταρχικὸ ρόλο στὴ μόρφωση καὶ ἀνύψωση τοῦ ἔθνους. Γίνεται πραγματικὰ ἐθνικὴ ὑπόθεση. Γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ μελετηθῇ σὲ ἔκταση καὶ βάθος, στὴ φύση καὶ στοὺς νόμους τῆς, γιατί δὲν εἶναι αὐθαίρετο δημιούργημα, ἀλλὰ μιὰ βιολογικὴ ἀναγκαιότητα καὶ μιὰ πνευματικὴ ὄντοτητα. Διατηρεῖ ἀπαραβίαστα τις μεγάλες ἐξελικτικὲς τῆς γραμμές, ἀλλὰ διατηρεῖ καὶ τὴν ἐλαστικότητά της σὰν ζωντανὸ ψυχικὸ ἐργαλεῖο καὶ διαρκῶς ἀνανεώνεται καὶ πλουτίζεται.

Ὅταν ἀντικρύσουμε τὸν λόγο γενικὰ καὶ τὸν λόγο ὡς ἐθνικὴ λειτουργία ἰδιαίτερα, ὅταν ἀναμετρήσουμε τὸ ἀπύθμενο σχεδὸν αὐτὸ πλάτος καὶ βάθος του, τότε θὰ κατανοήσουμε τί τεράστια ψυχικὴ ἐργασία ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ παιδί κάθε λαοῦ τὸ ἀπόκτημα τῆς μητρικῆς γλώσσας ὡς ψυχικοῦ ὄργανου καὶ ὁσκόπιμος καὶ ἄνετος χειρισμὸς τῆς.

Πῶς ἐξελίσσεται ὁ λόγος στὸ μικρὸ παιδί;

Στὸ μικρὸ παιδί ὁ λόγος ἐξελίσσεται παράλληλα πρὸς τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, συναισθημάτων καὶ σκέψεων καὶ παράλληλα πρὸς τὴν ἱκανότητα τοῦ γλωσσικοῦ του ὄργανου νὰ τὰ ἐξυπηρετήσουν. Ὑποβοηθεῖται ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν λειτουργία τῆς κίνησης. Ὁ φυσικὸς ρυθμὸς τῆς κίνησης βοήθει καὶ τὴ γλωσσικὴ λειτουργία, ὅπως τὸ δείχνουν οἱ παρατηρήσεις ὅτι ἀνωμαλίες λόγου συμβαδίζουν μὲ ἀνωμαλίες στὴν κίνηση. Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ψυχικῆς ἐργασίας γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ λόγου καταβάλλει τὸ παιδί στὰ πρῶτα ἔξη τοῦ χρόνιου. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια θρέφεται κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὴν μητρικὴ γλώσσα, τὴ ζῇ, τὴν ἀφομοιώνει καὶ τὴν ὁργανώνει μὲ ἀφάνταστη προσπάθεια καὶ μὲ μεγάλη χαρὰ. Τὸ παιδί δὲν ἐμιλεῖ ἀπλά, τραγουδεῖ τὴ γλώσσα του, κελαῖδεῖ σὰν τὸ πουλί, τῆς δίνει παλμό, ρυθμό. Τὴν πλάθει σὲ προσωπικὴ γλώσσα παραστατικὰ καὶ ἰδιότυπα. Καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε καὶ μετὰ τὰ 6 χρόνια του νὰ τὴ ζῇ καὶ τὴν πλάθει μὲ τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς του, ἂν ἐμεῖς οἱ ἐνήλικες γύρω του δὲν τὸ διοχετεύαμε πρὸς τοὺς δικούς μας γλωσσικοὺς ἀγωγούς καὶ δὲν μεταμορφώναμε αὐτὸ τὸ κελεύσματὸς σὲ κοινὴ καὶ τετριμμένη ὁμιλία.

Ὅτὰ τὸ καταλάβουμε αὐτὸ καλύτερα ἂν ψυχολογικὰ ἀναλύσουμε τὴν λειτουργία τοῦ λόγου τοῦ παιδιοῦ στὶς ἀδρομερεῖς γραμμές τῆς.

Ἡ πρώτη μορφή τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου στὸ παιδί εἶναι τὸ ἀσυνάρτητο ψέλλισμα, μιὰ ἐνστιχτώδης ἐκφραση ποὺ διακρίνεται πολὺ καθαρά ἀπὸ τὸ κλάμα τοῦ νεογέννητου. Ἀπὸ τὸν 3ο μῆνα ἀρχίζει τὸ παιδί νὰ ψελλίζῃ καὶ κυρίως τις στιγμές ποὺ εἶναι εὐχαριστήμενο. Ὅπως κινεῖ χέρια καὶ πόδια ἀπὸ νόμους ἐσωτερικῆς αὐξησης, ἀπαράλλαχτα βάζει σὲ κίνηση καὶ τὰ φωνητικὰ του ὅργανα ὡς βιολογικὴ προ-

παρασκευαστικὴ ἄσκηση γιὰ τὴ γλωσσικὴ λειτουργία καὶ βρίσκει τόση εὐχαρίστηση σ' αὐτὸ τὸ γύμνασμα, ὥστε ἐμμένει σ' αὐτὸ μὲ ἐπιμονή. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς διαφορετικῶν μεταξύ τους φθόγγων ποὺ βαθμῶδ' ἀναδύονται μεταξύ τους σὲ φωνητικὰ συμπλέγματα. Αὐτὰ τὰ πρῶτα λαλήματα διαφέρουν ἀπὸ τὸ κλάμα σὲ 2 κυρίως σημεία. Πρῶτα παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία. Τὸ κλάμα ἔχει λίγες ἀποχρώσεις, μπορεῖ νὰ σημαίνει πείνα, πόνο, παράπονο, ἀντίδραση σὲ κάτι, ἀλλὰ ἡ ἡχητικὴ του κλίμακα εἶναι περιορισμένη. Ἄν ἀπεναντίας συγκεντρώσουμε ὅλους τοὺς ἤχους τοῦ λαλήματος, ἂν τοὺς ἀναλύσουμε καὶ τοὺς κατατάξουμε ἡχητικὰ καὶ ψυχολογικὰ, βρίσκουμε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν μὲ τὸ ποσὸ καὶ πλάτος τῶν φθόγγων τοὺς τὸ ἐνστιχτώδες καὶ πρωτόγονο φωνητικὸ ὕλικο ὅλων τῶν ἀνθρώπινων γλωσσῶν, ἓνα ὕλικο ποὺ τὸ βρίσκουμε ἀδιάκριτα στὰ παιδιὰ ὅλων τῶν λαῶν καὶ ὅλων τῶν ἡπείρων καὶ ποὺ τὸ συνονοτοῦμε ἀκόμα καὶ σὲ παιδιὰ ποὺ γεννιοῦνται κουφά, γεγονὸς ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ πρώτη ὁρμὴ γιὰ τὸ ψέλλισμα δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀκουσμα ἐξωτερικῶν ἤχων, ἀλλ' εἶναι αὐθόρμητο φωνητικὸ παιχνίδι τῶν παιδιῶν καὶ λειτουργεῖ τελείως αὐτεξούσια μὲ δική του ἐντελέχεια καὶ βιολογικὴ σκοπιμότητα. Σημαντικότερη εἶναι ἡ δευτέρη διάκριση ἀνάμεσα σὲ κλάμα καὶ λαλήμα. Τὰ διάφορα κλάματα ἀποτελοῦν ἓνα ἐνστιχτώδη βιολογικὸ μηχανισμό, ποὺ σκοπὸ ἔχει νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴ τῶν γύρω στὶς ἀνάγκες τοῦ βρέφους. Τὰ πρῶτα ψελλίσματα ἀπεναντίας δὲν ἔχουν κανένα νόημα. Εἶναι σὰν ἀδέσποτο οἰκόπεδο ποὺ πάνω του ὁ καθένας μπορεῖ νὰ χτίσῃ. Μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τοὺς δώσῃ ὅ,τι νόημα θέλει. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σημαντικό, γιατί, ἐνῶ τὰ πρῶτα λαλήματα τῶν διαφόρων παιδιῶν τῶν διαφόρων λαῶν παρουσιάζουν μιὰν κάποια ἀντιστοιχία μεταξύ τους, ὅμως τὸ κάθε λαλήμα εἶναι τὸ λαλήμα ἐνὸς μόνο παιδιοῦ καὶ ποτὲ δυὸ παιδιῶν τὰ λαλήματα δὲν εἶναι τὰ ἴδια. Τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο βάζει κι' ὅλας τὸν τύπο του σ' αὐτὴν κι' ὅλας τὴν πρώτη μορφή τοῦ λόγου.

Πότε τὸ λαλήμα ἀρχίζει νὰ παίρνῃ λογικὸ περιεχόμενο, νὰ παίρνῃ νόημα; Βαθμιαῖα, μὲ τὴν αὐξηση τοῦ παιδιοῦ. Ὅσο τὸ παιδί μεγαλώνει, τόσο παρουσιάζονται ὁλοένα καὶ νέα φωνητικὰ συμπλέγματα ποὺ βαθμῶδ' ἀναδύονται σὲ ψελλιστικούς μονόλογους καὶ οἱ ἀκουστικὲς τοὺς ἐντυπώσεις συνδυάζονται μὲ τις κινήσεις ἐντυπώσεις ποὺ τις παράγουν τοὺς πληθαίνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο, ὥστε ὅρες ὁλόκληρες νὰ μὴ βαριέται τὸ παιδί νὰ καταγίνεται μ' αὐτοὺς. Αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς ἀποτελεῖ τὴν κύρια ψυχολογικὴ βάση τοῦ ὅτι βαθμῶδ' ἀναδύονται καὶ τοὺς ἤχους ποὺ ἔρχονται σὲ ἀφτί τοῦ ἀπέξω καὶ τοὺς μεταφράζει σὲ φωνητικὰς κινήσεις. Τοῦτο δείχνει ὅτι παράλληλα πρὸς τὴν αὐθόρμητη καὶ ἐνστιχτώδη ὁρμὴ γιὰ τὸ λαλήμα ἀρχίζει νὰ λειτουργῇ στὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς παιδικῆς ὁμιλίας καὶ ἡ ἱκανότητα τοῦ παιδιοῦ γιὰ μίμηση. Τούτῃ ἡ ἱκανότητα μεταπλάθει ὁλοένα καὶ περισσότερο τὰ παιδικὰ λαλήματα καὶ πλησιάζει τὴν παιδικὴν ὁμιλία πρὸς τὴν ὁμιλία τῶν ἐνηλίκων. Ἄς μὴ νομίσουμε ὅμως ὅτι αὐτὴ ἡ πορεία γίνεται ὁμαλὰ καὶ ἄνετα. Τὸ μικρὸ παιδί βρίσκει μεγάλες δυσκολίες ἀκόμα καὶ στοὺς φωνητικούς συνδυασμούς ποὺ τὸ ἴδιο αὐθόρμητα παράγει, καὶ ἐπομένως πολὺ περισσότερες στοὺς νέους συνδυασμούς ποὺ μιμεῖται. Κατορθώνει μὲ μεγάλη προσπάθεια νὰ μιμηθῇ ὅ,τι ἀκούει καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθεια βασιζέται πολὺν καιρὸ—γιὰ χρόνια μάλιστα σὲ παιδιὰ μὲ βραδύτερη αὐξηση—ὡς ποὺ νὰ μπορέσῃ τὸ παιδί ν' ἀφομοιώσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν λέξεων ποὺ ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τῆς γλώσσας τῶν ἐνηλίκων. Συμβαίνει μάλιστα κάποτε καὶ στὸ σχολεῖο νὰ μποῦν παιδιὰ χωρὶς νὰ ἔχουν συμπληρώσει αὐτὴν τὴν ἀφομοιωτικὴ ψυχικὴ ἐργασία.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς παιδικῆς ὁμιλίας γίνεται μὲ πολλὰ στάδια. Τὸ πρῶτο στάδιο εἶναι ὅτι προσέχει τοὺς ἤχους ποὺ ἀκούει καὶ δείχνει πῶς εὐχαριστιέται. Τὸ δεύτερο εἶναι ὅτι στρέφεται πρὸς αὐτὸν ποὺ μιλεῖ, ἀντιλαμβάνεται ἐπομένως τὴν πηγὴ τῶν ἤχων. Τὸ τρίτο εἶναι ὅτι ἀντιδρᾷ πρὸς τὸ ἀκουόμενο φωνητικὸν σύμπλεγμα μ' ἓναν ὀρισμένο τρόπο, βᾶσι γιὰ τὸ σκυλί, τουτοῦ γιὰ τὸ αὐτοκίνητο κλπ. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ στάδιο δὲν μένει πολὺ. Προχωρεῖ πρὸς τὸ τέταρτο στάδιο, στὴν κατανόηση τοῦ ἡχητικοῦ συμπλέγματος σὲ στενότερο νόημά του. Ἡ κίνηση, ἡ χειρονομία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τοῦ

μιλεῖ, τὸ βοηθοῦν νὰ κατανοήσῃ ὄχι μόνο τὸ ἡχητικὸ σύμπλεγμα, ἀλλὰ καὶ κάτι ἀπὸ τὴν θυμικὴ κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τὸ προφέρει. Βλέπομε στὸ ἥμισυ νι' ὅλας τοῦ πρώτου χρόνου νὰ ἔχῃ στὸ παιδί ἄλλην ἀπήχησιν τὸ χαϊδευτικὸ «παιδάκι μου» κι' ἄλλη τὸ ἀπαγορευτικὸ «μή». Μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ κλάψῃ ἀπέναντι σὲ μιὰν ἀπότομην χειρονομία τοῦ ἐνήλικου, ἢ κατανόησιν ἀπὸ τὸ παιδί τοῦ ἡχητικοῦ συμπλέγματος εἶναι καὶ συναισθηματικὰ χρωματισμένη. Ἀπ' αὐτὴν προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξις τῆς γλωσσικῆς τοῦ λειτουργίας πρὸς τὸ 5ο στάδιον, τὴν προφορὰ ἀπὸ τὸ παιδί λέξεων μὲ νόημα. Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ νόημα, ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν περίστασιν. Μπορεῖ οἱ πρώτες λέξεις τοῦ παιδιοῦ νὰ σημαίνουν ἀνάγκη ἢ ἐπιθυμία του, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἐκφράζουσιν κι' ἕνα του συναισθημα. Τὸ «μαμά» μπορεῖ νὰ σημαίνει χαρὰ, ἀλλὰ καὶ προσδοκία ἀπὸ τὴν μητέρα του νὰ τοῦ κάμῃ κάτι. Ἀντιπροσωπεύουν λοιπὸν οἱ πρώτες λέξεις τοῦ ψυχικῆς λειτουργίας : ὑπόδειξις καὶ προσδοκία γιὰ ἀνταπόκρισιν. Σ' αὐτὲς προστίθεται στὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους καὶ στίς ἀρχὰς τοῦ 2ου καὶ μιὰ τρίτη καὶ πολὺ σημαντικὴ ψυχικὴ λειτουργία : ἡ γενικότερη ἀντίληψιν ὅτι τὸ κάθε τι ἔχει ἕνα ὄνομα ποὺ τὸ δηλώνει καὶ τὸ συμβολίζει. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες καὶ σημαντικότερες κατακτήσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως, ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα βήματα στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξιν τῆς γλώσσας τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς τόσο ἐνωρὶς ξαναανακαλύπτει τὸ παιδί αὐτὸ τὸ νόημα τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ ἐκπληκτικὰ φαινόμενα στὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ διείσδυσις τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου στὸ παιδικὸ μυαλὸ γίνεται καὶ πάλι κατὰ ψυχολογικὰ προοδευτικὰ βήματα. Τὸ πρῶτον εἶναι ὅτι τὸ παιδί ἔχει τὴν τάσιν καὶ τὴν ικανότητα νὰ παρατηρῇ προσεχτικὰ ἕνα ἀντικείμενον καὶ νὰ προφέρῃ μιὰ λέξιν ὄχι τὴν κάθε λέξιν, ἀλλὰ μιὰν ὀρισμένην λέξιν. Ἀναγνωρίζει ἐπομένως τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ δηλώνει μὲ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴν λέξιν ποὺ δηλώνει τὸ νόημά του. Ἐστὶ σχηματίζεται ἡ πρωτόγονη ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ἐντελῶς συνθετικὰ ἀπὸ τὸ παιδί. Τὸ δεύτερον βῆμα εἶναι ὅτι τὸ παιδί ἀπέναντι σ' ἕνα ἀντικείμενον ποὺ τὸ βλέπει γιὰ πρώτη φορὰ, ποὺ δὲν ἔχει ἐπομένως ἀκόμα μέσον τοῦ πρῶτον ἐκείνη συνθετικὴν τοῦ ἔννοια καὶ οὕτως συνδέθηκε ἀκόμα μὲ τίποτα μέσα στὴν ψυχὴν του, σταματᾷ καὶ ζητᾷ τὴν βεβαίως καὶ οὕτως μεγάλων μὲ βλέμμα ἀπορίας ἢ ἐρωτηματικῆς, σὰν νὰ λέῃ: τί εἶναι αὐτό; Αὕτῃ ἡ τοποθέτησί του δείχνει ὅτι ἕνα πρόβλημα ὑψώθηκε στὸ μυαλὸ του, γιὰ τὸ ὅποιο κατέχει μὲν τὸ γενικὸ σχῆμα τῆς λύσεως, ὅτι δηλ. πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μιὰ λέξιν γιὰ νὰ τὸ δηλώσῃ, ἀλλὰ δὲν ξέρεν τὴν ὀρισμένην λέξιν, ποὺ ἀντιστοιχεῖ ὡς λύσιν στὸ ὀρισμένο τοῦ πρόβλημα. Τόσο μάλιστα ἐντονὴ εἶναι αὕτη ἡ ἀνάγκη του γιὰ τὸ λεκτικὸν συμβόλον τοῦ νέου ἀντικειμένου, ὥστε, ἂν δὲν πληρωθῇ ἄμεσα ἡ περιέργειά του, ποὺ διατυπώνει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρόβλημα, φθάνει ἀπὸ μόνο του νὰ μεταχειρισθῇ γιὰ τὸ ἄγνωστο ἀντικείμενον ἕνα γνωστὸ ἤδη λεκτικὸν σύμβολον, ὡς ὑποκαταστάτῃ τοῦ συμβόλου ποὺ δὲν ξέρεν· π.χ. τὴν λέξιν τοῦτο ποὺ συμβολίζει τὸ αὐτοκίνητον τὴν μεταφέρει καὶ στὸ ποδήλατον μὲ ψυχολογικὴν βάση τὴν ὁμοιότητα στὸν μηχανισμόν τῆς κίνησεως. Τὸ τρίτον βῆμα εἶναι ὅτι βαθμωδὸν καὶ ἀπὸ λόγους ἐσωτερικῆς αὐξήσεως καὶ ἐξ αἰτίας τῆς μίμησεως τῆς γλώσσας τῶν ἐνήλικων ἀρχίζει τὸ γλωσσικὸν σύμβολον νὰ κυριαρχῇ στὸ γλωσσικὸν πεδίον. Αὕτῃ ἡ κυριαρχία εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὸ παιδί, γιὰτὶ ἀποχτᾷ μὲ τὴν σταθερὴν κατανόησιν τῆς ἀξίας τοῦ συμβόλου τὸ κύριον ψυχικὸν ὄργανον συνεννόησε μὲ τοὺς ἄλλους μὲ τὸ νὰ δίνῃ σὲ μιὰ λέξιν τὸ ἴδιον νόημα ποὺ τῆς δίνουν καὶ οἱ ἄλλοι.

Ἄν τὸ παιδί κατεῖχε αὕτη τὴν ἐποχὴ ἕνα ἀνετὰ μεγάλο ἀριθμὸν λέξεων, τὸ φυσικὸν θὰ ἦταν νὰ δίνῃ σὲ κάθε ἀντικείμενον ποὺ ἀντιλαμβάνετο καὶ ἀναγνωρίζει τὸ κατάλληλον ὄνομα. Ἀλλὰ τὸ παιδί δὲν ἔχει ἀκόμα στὴ διάθεσίν του πολλὰς λέξεις. Ἐπὶ πλεόν ὑπάρχει στὸν κόσμον ἕνας ἀτέλειωτος ἀριθμὸς ἀντικειμένων, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων μιᾶς γλώσσας καὶ τῆς πρὸ πλούσιος ἀκόμα εἶναι πολὺ περιορισμένος. Ἄν λοιπὸν τὸ κάθε τι γύρω πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα νόημα, τότε κατ' ἀνάγκην ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀντικειμένων πρέπει νὰ πάρῃ τὸ ἴδιον ὄνομα, π.χ. τὰ διάφορα εἶδη δέντρων, σκυλιῶν, ψαριῶν κλπ. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔλυσεν αὐτὸ τὸ πρόβλημα μὲ

τὶς περιληπτικὰς λέξεις. Τὸ παιδί ἀπὸ μόνο του τὸ καταχτᾷ καὶ αὐτό. Δημιουργεῖ περιληπτικὰς λέξεις ποὺ δὲν τὶς ἐξηγοῦν μόνο οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες, ἀλλὰ ποὺ θεμελιώδεις νόμοι τοῦ πνεύματός του βοηθοῦν στὴ δημιουργίαν τους. Προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερον, δημιουργεῖ καὶ λέξεις κατ' ἀναλογία. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς λαμβανόμενων λέξεων ἀλλὰ ἐκφραστικῶν γιὰ τὰ νοήματα ποὺ θέλει νὰ πῇ τὸ παιδί, οἱ ἀσυνήθιστες λεκτικὲς μορφὲς στὴν ὁμιλίαν του, μὲ τὶς ὁποῖες ὅλοι μας διασκεδάζουμε, δείχνουν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας, χαρακτηριστικὴ σ' αὕτη τὴν ἐποχὴ, λειτουργεῖ πολὺ ἐντονα στὸ παιδικὸ μυαλὸ καὶ ὅτι τὸ παιδί εἶναι ψυχικὰ ἐτοιμὸν καὶ ικανὸν νὰ δημιουργῇ ὁλοένα νέες γλωσσικὰς μορφὰς ἐπάνω στὰ χνάρια τῶν παλιῶν ποὺ κατέχει καὶ μὲ τὴν βεβαιότητά τους. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας γίνεται ὄχι μόνο γλωσσικὸν ἐργαλεῖον ἀλλὰ καὶ μιὰ μέθοδος στὴ γλωσσικὴν τοῦ λειτουργίαν. Σημαίνει ὅτι τὸ παιδί ἀνακαλύπτει τὴν σχέσιν ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ δύο ἀντικείμενα καὶ τὶς ἐννοιὰς τους, σχέσιν ἀντίθεσεως, ὁμοιότητος, μεγέθους κλπ., ἢ ὅτι τὸ παιδί σκέπτεται καὶ συγγράνει. Τὸ βασικὸν σ' αὕτῃ τῇ νέᾳ γλωσσικῇ λειτουργίᾳ εἶναι ὅτι ὅπως τὸ παιδί ὀλίγον ἐνωρίτερα κατανόησε τὴν πρώτην βασικὴν ἀρχὴν κάθε γλώσσας ὅτι τὸ κάθε πρᾶγμα ἔχει τὸ ὄνομά του, ἔτσι τώρα ἀνακαλύπτει, νωρίτερα ἢ ἀργότερα, καὶ τὴν δευτέρην βασικὴν ἀρχὴν κάθε γλώσσας ὅτι οἱ σχέσεις τῶν πραγμάτων μποροῦν νὰ δηλωθῶν μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῆς μορφῆς καὶ τῆς προσωδίας τῆς λέξεως, ὅτι μπορεῖ κανένας νὰ μεταμορφώσῃ τὶς λέξεις γιὰ νὰ γενικεύῃ αὐτὸ ποὺ ἀντιλήφθηκε σὲ μεμονωμένους περιστάσεις καὶ σὲ ὅλας τὶς ὁμοίους ἢ ἀνάλογες περιστάσεις. Αὕτῃ ἡ γενίκευσις εἶναι ἐπίσης ἀπὸ τὰ θαυμαστά σημεῖα στὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ.

Ἀλλὰ τὸ παιδί ὁδηγεῖται καὶ πρὸς ἄλλους γλωσσικοὺς ἀγωγούς ἀπὸ ἐσωτερικὴν γλωσσικὴν ἀναγκαιότητα. Συναντοῦμε πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἀπροσδόκητα στὸ παιδικὸν λεξιλόγιον λέξεις ποὺ δηλώνουν τὶς πρὸ γενικὰς ἐννοιὰς, π.χ. τὶς λέξεις πρᾶμα, τί, κάτι, κάποιος, αὐτός, ἐκεῖνος κλπ., ποὺ σημαίνουν κατηγορίας τοῦ λόγου. Συναντοῦμε ἐπίσης λέξεις ποὺ σημαίνουν ιδιότητες, π.χ. καλός, ἄσχημος κλπ., ποὺ δὲν εἶναι κάτι τὸ συγκεκριμένον, ἀλλὰ ἀφηρημένους ἐννοιὰς. Αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ λόγου στὸ παιδί δὲν πραγματοποιεῖται ἀπλᾶ καὶ μηχανικὰ, ὅπως θὰ τὸ πίστευαν ἄλλοτε, ἀλλὰ καθορίζεται ταυτόχρονα ἀνωθεν καὶ κάτωθεν, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον καὶ μοναδικὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸ ἀφηρημένον καὶ γενικόν. Οἱ κατηγορίες καὶ οἱ ιδιότητες στὸ παιδικὸν λεξιλόγιον σημαίνουν λειτουργίας σκέψεως μὲ τὶς ὁποῖες τὸ παιδί ἀντιμετωπίζει νέες καταστάσεις. Ὅχι ὁ κανόνας, ἀλλὰ ἡ ἐξαίρεσις, τὸ ἄγνωστο, τὸ παράξενον ἐρεθίζει τὸ παιδί στὸ νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις γιὰ τὶς ἀπορίες του.

Ἀλλὰ ἔχομε τώρα καὶ ἕνα νέο στοιχεῖον. Ἡ λέξιν στὸ παιδικὸν λεξιλόγιον δὲν σημαίνει μιὰ μόνον ἔννοια. Ἡ λέξιν του εἶναι τὶς περισσότερες φορὲς ὁλόκληρη φράσις μὲ τὴν ὁποία ὑποδεικνύει τὸ παιδί κάτι, ἢ ζητεῖ ἀνταπόκρισιν, ἢ δηλώνει πολλὰς ἐννοιὰς μαζί ποὺ συγκλίνουν στὸ μυαλὸν του, ἢ καὶ τὰ τρία μαζί. Αὐτὸ τὸ ἐκαστοτε περιεχόμενον τῆς παιδικῆς λέξεως μόνο οἱ γονεῖς καὶ κυρίως ἡ μάνα τὸ καταλαβαίνει χάριν τῆς καθημερινῆς τῆς πείρας ἀπὸ τὸ παιδί. Γιὰ πολλοὺς μῆνες κυριαρχεῖ αὕτη ἡ μονολεκτικὴ ἐκφράσις, γιὰτὶ αὕτῃ τὸ ικανοποιεῖ. Τὴν ὑποστηρίζουν ἡ ποικιλία τῆς φωνῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ οἱ χειρονομίες του, ποὺ δηλώνοντας τὶς διαφορὰς συγκινήσεις του, ἐξάψιν, νευρικότητα, ἐπιθυμία, προσδοκία, χαρὰ, φόβον, θυμὸν κλπ. ὑπογραμμίζουν τὸ νοητικὸν περιεχόμενον τῆς μονολεκτικῆς φράσεως. Σ' αὐτὸ τὸ στάδιον δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ καταλάβῃ κανένας ἀμέσως ποιὸν σκοπὸν ἔχει στὸ νοῦν τοῦ τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ βρῇ ἀντίστοιχα τὴν λύσιν ποὺ θὰ τὸ ἐξυπηρετήσῃ. Οἱ ξένοι τὰ χάνουν : τί θέλει, τί ζητεῖ τὸ παιδί; Πολλοὶ νομίζουν ὅτι ὅλας οἱ μονολεκτικὲς φράσεις του ἔχουν ἕνα λογικὸν νόημα. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτα σωστὸν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὅλας ἔχουν ἕνα σκοπὸν ποὺ δὲν εἶναι ὁμῶς πάντοτε συνειδητὸς στὸ παιδί καὶ πολὺ συχνὰ οὐτε καὶ σὲ μᾶς τοὺς μεγάλους.

Σ' αὕτην τὴν ἐποχὴ τῆς περιεκτικῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως τοῦ παιδιοῦ παρατηροῦμε ἀκόμη ὅτι παράλληλα πρὸς τὴν μονολεκτικὴν τοῦ φράσις ἐπαναλαμβάνει τὸ

στούς όρισμούς τοῦ παιδιοῦ ἡ όργάνωση ποὺ θὰ ικανοποιούσε ἐμᾶς τοὺς ἐνῆλικους, ἀλλὰ ὑπάρχει όργάνωση στὸ ἐπίπεδο καὶ στὸν τύπο τῆς παιδικῆς διανόησης.

Αὐτὴ ἄλλως τε ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τοῦ παιδιοῦ καὶ στὴ γλωσσικὴ διατύπωση, ποὺ τὰ ξεκαθαρίζει καὶ πολὺ συχνὰ καὶ τὰ λύνει, εἶναι γενικὴ σὲ ὅλα τὰ παιδιά, καὶ τὰ πιὸ ἐξυπνα ἀκόμα, καὶ δίνει τὴν εἰδικὴ ἀτμόσφαιρα στὴν όμιλία τους. Τὸ παιδί φαίνεται σὰν νὰ κομπιάζει ὅταν όμιλῇ, σὰν νὰ βρίσκειται σ' ἕνα χαώδη κόσμος ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀγωνίζεται νὰ βγῇ. Πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια τὸ μυαλό του ἦταν πολὺ ἡσυχότερο, γιατί καὶ τὰ προβλήματα του ἦταν ὀλιγότερα καὶ ἡ λύση ποὺ τοὺς δίνονταν ἀπὸ ἄλλους ἢ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τὸ ικανοποιούσε. Τώρα σὰν μέλισσες βομβοῦν μέσα τοῦ ἐρεθισμοὶ καὶ ἀντιλήψεις, ἐννοίες, ιδέες, στοχασμοὶ ποὺ σχηματίζονται κάθε μέρα καὶ κάθε στιγμή ὅσο πλαταίνουν οἱ σχέσεις του μὲ πράγματα καὶ ἀνθρώπους καὶ ζητοῦν ἄμεση διασάφηση καὶ καθορισμό. Ἀλλὰ αὐτὰ δὲν τοῦ τὰ δίνουμε οὔτε τόσο γρήγορα, οὔτε ὅπως αὐτὸ τὰ ἀποζητεῖ. Ἀλλο ζητεῖ αὐτὸ νὰ μάθῃ καὶ ἄλλο τοῦ λέμε, ἢ τοῦ λέμε γενικότητες, ἢ τοῦ ἐξηγοῦμε μιὰ μόνον ἀποψη, ἢ καὶ δὲν τοῦ ἀπαντοῦμε καθόλου; γιατί μᾶς ἐνοχλεῖ, ἢ καὶ τὸ μαλώνουμε. Στις ἐξηγήσεις συνήθως τῶν μεγάλων ὑπάρχει ἀκαμψία, δυσφορία καὶ βαρεμάδα, καὶ μάλιστα τόσο περισσότερο, ὅσο ὀλιγότερο εἶναι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἢ καὶ μὲ λιγότερη συνείδηση γιὰ τὸ καθῆκον τους.

(Ἀκολουθεῖ)

ΜΥΡΣΙΝΗ ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ—ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ἡ ἐποχὴ μας καὶ τὰ νιάτα *

Προτοῦ ἐπιχειρήσω ἕνα χαρακτηρισμὸ τῆς σημερινῆς νιότης, μὲ ὅ,τι εὐχάριστο ἀλλὰ καὶ ὅ,τι δυσάρεστο παρουσιάζει, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἰλοκληρώσω αὐτὸ ποὺ θὰ τῷ εἶπα «ξεκαθάρισμα τοῦ ἐδάφους» ἢ, ἂν θέλετε, «τακτοποίηση μὲ τὴ συνείδησή μας». Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ κρίνουμε ἂν πρῶτα δὲν αὐτοκριθοῦμε. Τὸ τελευταῖο τοῦτο, φοβάμαι πὼς δὲν τὸ ἔχουμε κάνει ἀρκετά. Ἀλλὰ καὶ οὔτε μποροῦμε νὰ κρίνουμε σωστὰ τὴ σημερινὴ νιότη ἂν δὲν ἰδοῦμε μέσα σὲ τί συνθήκες, μὲ ποιὲς γενικὲς ἀντιλήψεις, ποιὲς ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις ἦρθε στὸν κόσμος καὶ ἀναστήθηκε.

Νὰ σᾶς περιγράψω τὰ πολεμικὰ χρόνια; Εἶναι τόσο γνωστὰ σ' ὅλους μας, καὶ τόσο δυσάρεστη ἡ ἀναπόλησή τους, ὥστε εἶμαι βέβαιος πὼς καὶ ἡ παραμικρότερη ἀκόμα ἀπόπειρα νὰ τὰ σκιαγραφήσω θὰ εἴταν καὶ περιττή, καὶ ὠχρή, καὶ ἀδιάκριτη. Φτάνει ἕνα μόνο νὰ ποῦμε-καὶ αὐτὸ ἐνδιαφέρει γιὰ τὴν ὥρα : Πὼς οἱ σημερινοὶ νέοι καὶ οἱ σημερινὲς κοπέλλες τῶν εἴκοσι χρόνων, τὸν καιρὸ ποὺ εἴτανε νήπια ἀκόμα-δηλαδή στὴν πιὸ εὐαίσθητη καὶ εὐπλαστὴ ἡλικία τους-εἶδαν ἐκεῖ ν ο τὸν κόσμο νὰ τὰ ὑποδέχεται, τὸν κόσμο ποὺ ἐμεῖς οἱ μεγάλοι, οἱ πιὸ ἀνθεκτικοὶ ὥστόσο καὶ προσαρμοσμένοι στὴν πραγματικότητα, ἀποφεύγουμε τώρα νὰ τὸν ἀναθυμηθοῦμε. Εἶδαν τὴν πείνα, τὸ ἀνθρωποκυνήγι, τὸ βομβαρδισμό, τὴν ἀνατίναξη, τὰ πτώματα στοὺς δρόμους, τὴ νύχτα ποὺ ἀναβράζει ἀπὸ ἐκρήξεις καὶ πυροβολισμούς, τὸν τρόπο ποὺ παραφυλάει στις γωνιὲς τῶν δρόμων, τὴ δολοφονία, τὴν προδοσία, τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀτίμωση. Σκεφτῆτε πὼς αὐτὲς εἴταν οἱ πρῶτες καὶ ἰσχυρότερες ἐντυπώσεις τους, εἰκόνες ποὺ ἀποτυπώνονται καθὼς σὲ μαλακὸ κερί πάνω στὴν ἀπαλὴ μνήμη τῶν νηπιακῶν χρόνων, καὶ γίνονται ὄχι μονάχα ἐφιάλτες γι' ἀργότερα, καθὼς ἔγιναν καὶ γιὰ μᾶς, ἀλλὰ κάτι πολὺ περισσότερο, πολὺ χειρότερο προκειμένου γιὰ τὴ νεανικὴ συνείδηση : γίνονται ἐμβλήματα συμβολικὰ πάνω στὸ οἰκόσημο τῆς ζωῆς.

* Διάλεξη ποὺ ἔγινε στὴ «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Νεανίδων» Ἀθηνῶν στις 16 Φεβρουαρίου, ὁργανωμένη ἀπὸ τὴ Σχολὴ Κοινωνικῆς Προνοίας τῆς XEN.

Τὴν ἐκφράζουν, τὴ συνοψίζουν, τὴ στιγματίζουν. Προχτὲς ἀκόμα, ἕνας πατέρας μοῦ ἔλεγε πὼς τὰ πρῶτα λόγια ποὺ πρόφερε σὲ βρεφικὴ ἡλικία τ' ἀγοράκι του εἴτανε : «Βοβᾶμαι... Μανούς!» (Φοβᾶμαι τοὺς Γερμανούς). Τὸ παιδάκι αὐτὸ εἶχε ἰδεῖ, μεσάνυχτα, τὸ σπῆτι του νὰ πλημμυρίζεται ἀπὸ ἐνοπλους S.S., τὸν πατέρα του νὰ τὸν παίρνουν δεμένο σὰν κακοῦργο, καὶ ἕνα πολυβόλο νὰ σημαδεύει γιὰ ὥρες τὴν κοιλία τῆς μάνας του, ποὺ εἴταν ἐγκυος, τότε, στὸ δεύτερο παιδί της.

Περιορίζομαι στις συνθήκες ποὺ γνωρίσαμε στὸν τόπο μας καὶ δὲν ἀπλώνομαι στις ἐντυπώσεις τῶν παιδιῶν ὅλης τῆς Εὐρώπης, μὲ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, τὰ κρεματόρια, τὴ γενοκτονία, τὰ ἄλλα λαμπρὰ κλέη τοῦ τελευταίου ἀξιοθρήνητου ἔπους. Περιορίζομαι ἀκόμα, καθὼς θὰ εἶδατε, στὴ γενιὰ ἐκείνη τῶν παιδιῶν ποὺ εἶναι σήμερα ἀπὸ δεκαεφτά ὡς εἴκοσι-εἰκοσιδυὸ χρόνων, γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ ἄμεση ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς μας διαδόχους. Στὰ δικά της τὰ μάτια καθρεφτίζομαστε. Κι' ἐκεῖ μέσα τὸ εἰδωλό μας μπερδεύεται μὲ πτώματα, αἵματα, λάμψεις ὀλέθρου, πελιδνές. Θὰ μοῦ πῆτε : «Δυστύχημα, πραγματικά. Ὅμως τί νὰ κάνουμε; Δὲν εἶναι δικό μας τὸ λάθος». Σωστά. Νὰ ὅμως ποῦ, μὲ τὴν ἀπορία τούτη, πλησιάζουμε, ἐγγίζουμε στὸ κύριο θέμα. Ἀς ἔχουμε τὸ θάρρος ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουμε.

Ἡ φάση ποὺ ὑπενθυμίσαμε, ὁ πόλεμος, δὲν εἶναι βέβαια μόνιμη κατάσταση. Εἶναι ἐπεισόδιο στὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς μας. Ἀλλὰ ἐπεισόδιο ὄχι αὐθαίρετο, δίχως βάθύτερες ρίζες. Στὴν οὐσία, παρουσιάζεται σὰ σύμπτωμα, παροξυσμός. Πίσω τοῦ ξετυλίγεται μιὰ μακρὰ, ἀφανέρωτη διαδικασία ποὺ ὁδηγεῖ σ' αὐτόν. Μιλῶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἠθικὴ θεμελίωση τοῦ κόσμου. Ποιὰ εἶναι ;

Στὴν ἐπιφάνεια, ἡ χριστιανικὴ. Ἀνοίξετε ἕνα διδακτικὸ βιβλίο τοῦ σχολείου, ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνα βέβαια ποὺ ἀναφέρονται στοὺς θετικούς κλάδους-μαθηματικά, φυσικὴ, γεωγραφία-καὶ φυλλομετρήστε το. Τί θὰ ἰδῆτε; Νὰ προβάλλονται, νὰ ὑπογραμμίζονται, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, οἱ ἐννοίες τοῦ ἠθικοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ. Ἡ φιλαλληλία, ἡ αὐταπαρνηση, ἡ γενναιοφύχια, ἡ ἀνιδιοτέλεια, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἀφιλοκέρδεια, τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς, ἡ ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, νὰ μερικῆς ἀπὸ τίς κύριες ἀρετὲς ποὺ προτείνονται σὰν ἄρθρα πίστεως στὸ παιδί, μὲ ἀξιώματα, παραδείγματα καὶ παραινέσεις. Ὅλα αὐτὰ μαζί, ἀγγελικὰ ἐναρμονισμένα-στὸ χαρτί πάντα-πάνε νὰ συνθέσουν ἕνα πρότυπο ζωῆς. Ἰδανικὸ πρότυπο. Βέβαια, κανένας δὲν ἔχει τὴν ἀφέλεια, οὔτε τὸ ἴδιο τὸ παιδί, νὰ φαντάζεται πὼς τὸ ἰδανικὸ αὐτό, στὴν ἀπόλυτη μορφή του, εἶναι κάτι προσιτό, πραγματοποιήσιμο. Εἶναι κάτι ὅμως-ὅπως κάθε ἰδανικὸ-πρὸς τὸ ὁποῖο πρέπει κανένας νὰ κατατείνει. Καὶ μόνος ἕνας τέτοιος προσανατολισμός, σὰν προσπάθεια, δικάώνει τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐξυψώνει στὴν ἴδια τὴ συνείδησή του. Δικαίανει τὴ ζωή.

Καὶ τώρα μὴν πάρете τὸ παιδί ποὺ ἀποφοιτᾷ ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ βγαίνει στὴν κοινωνία. Πάρετε τὸ μαθητὴ τῶν τάξεων ποὺ κλιμακώνονται ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ Γυμνασίου ἴσαμε τίς πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία. Τίς ἡλικίες δηλαδή ἐκεῖνες ὅπου ἡ ἄμεση αἶσθησις τοῦ περιβάλλοντος κόσμου τείνει νὰ ὁργανωθεῖ μὲ λογικὴ ἀλληλουχία καὶ μὲ μιὰν ἀξίωση συνέπειας αὐστηρῆς. Γιατί, τὰ νιάτα τείνουν πρὸς τὸ ἀπόλυτο, μὴν τὸ ξεχνᾶμε. Λέμε συχνὰ πὼς τὰ παιδιά μᾶς κρίνουν. Καὶ πὼς ἔχουν μιὰ παράδοξη, δξύ-τατη ικανότητα νὰ μᾶς κρίνουν. Τί εἶναι στὴν οὐσία τῆς αὐτῆς ἡ τάση; Ἀπλούστατα : ἡ αὐτόματη ἀντιπαραβολὴ τῶν ἠθικῶν κανόνων ποὺ τὰ διδάξαμε μὲ τὴν ὠμὴ πραγματικότητα ποὺ ζοῦμε. Στις μικρότερες τάξεις, τίς νηπιακές, τὰ μάτια τῶν παιδιῶν ἀνοίγονται ἐκστατικὰ στὸν κόσμο, δέχονται ἐντυπώσεις μὲ θαυμασμὸ καὶ δίψα, τίς ἀποθησαυρίζουν. Ἀπὸ ἕνα ὁρισμένο σημεῖο ὅμως καὶ πέρα ἡ διαδραστικότητα αὐτῆς, μέσα τους, ἀλλάζει. Παύουν νὰ εἶναι δέχτες παθητικοί. Τὸ ὕψος, τὴν ἐμπειρία ποὺ συγκέντρωσαν, ἀρχίζουν νὰ τὴ δοκιμάζουν, ἢ τουλάχιστο νὰ τὴν προβάλλουν πάνω στὴν πρακτικὴ ζωή. Γιὰ νὰ ἰδοῦν τί ἀξίζει καὶ πὼς ταίριαζει. — Τί βλέπουν τότε ;

Βλέπουν, ἰδιαίτερα στις ἡμέρες μας, μιὰν ἀπροσχημάτιστη σχεδὸν ἀνατροπὴ καθὲ ἠθικῆς ἀρχῆς. Βλέπουν τὸν ταπεινὸ συμβιβασμό. Τὴν πλεονεξία νὰ ἐπικρατεῖ, τὸ ἠθικὸ παράγγελλο νὰ καταστρατηγεῖται, τὸν βάνυσο δυναμισμὸ νὰ ἐπιβραβεύεται,

τὸν πονηρὸ νὰ θριαμβεύει, τὸν ἀθῶο νὰ θυσιάζεται, τὴν κτηνώδη δύναμη νὰ δημιουργεῖ Ἱστορία.—Θὰ μοῦ πῆτε : Μὰ, αὐτά, εἶναι νόμος; Ὁχι βέβαια. Εἶναι ὅμως παραδείγματα χτυπητά, πού κλονίζουν τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τραυματίζουν ἀνεπανόρθωτα τὴς πρὸ εὐαίσθητες, τὴς καλλίτερες δηλαδή, τὴς εὐγενικότερες ψυχές. Ἡ ἀρετή, ὅ,τι ὀνομάζουμε «ἠθικὴ ἀξιοπρέπεια», δὲν μπορεῖ γιὰ τὴν εὐαίσθητη συνείδηση τοῦ νέου νὰ στέκεται σὰν ἐξαίρεση, Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι γνῶρισμα ἀποκλειστικό, αἵματηρό, τῶν ἡρώων. Τὴν ἠθικὴ ὁμορφιά πρέπει νὰ τὴ νιώθει τὸ παιδί σὰν κάτι ἐφικτό, ἐσωτερικὰ δύσκολο μὲν, ὅπως κάθε κατάκτηση, ἀλλὰ καὶ πού δὲν ἀποτελεῖ ἀντιγομία γιὰ τὴν τάξη τοῦ κόσμου. Ἐτσι τὸ διδάξαμε. Καὶ σωστά· γιὰ τὴν εὐαίσθητη συνείδηση εἶναι ταιριαστὴ μὲ τὴν τάση τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸ ἀπόλυτο καὶ πρὸς τὸ παραμῦθι.

Ἀλλοίμονο! Τὸ δηλητήριο πού μεταφέρουν μαζί τους οἱ συνάνθρωποι μας στὴ ζωὴ, ὅπου πᾶνε, τὸ δηλητήριο πού κυκλοφορεῖ στὸ αἷμα τους, τὸ ἔχουν ἀποθηκῆσει ἐκεῖ, κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα—μὴν ἀμφιβόλλετε—ἀπὸ τὰ τρυφερά τους χρόνια. Εἶναι τὸ ἀντίτιμο τῆς καθιερωμένης ὑποκρισίας πού θέλει νὰ εἶναι ἄλλη ἢ ἀπὸ καθέδρας ἠθικῆς καὶ ἄλλη ἢ ἐφαρμοσμένη. Ἀλλὰ ἡ ὑπόσχεση καὶ ἄλλη ἢ τήρηση. Γιὰ νὰ ἐκασφαλιστεῖ μὴ τεχνητὴ ἰσορροπία στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἐπινοήθηκε μὴ θλιβερὴ μέθοδος : Μοιράστηκαν οἱ ἄνθρωποι σὲ θύματα καὶ θύτες. Θύματα εἶναι ἐκεῖνοι πού πίστεψαν στὰ ἠθικά μας παραγγέλματα. Θύτες ἐκεῖνοι πού τὰ προδίνουν. Ἡ ἐποχὴ μας ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ συκοφαντήσῃ ὡς καὶ τὸν ἴδιο τὸ Θεό! Μετέφερε στὸ λογαριασμό του τὴς ἀμαρτίες μας, τὴς ἀπέδωσε στὴν πρώτη ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τοῦ κόσμου, αἷτιο ἀπώτερο γιὰ κάθε καλὸ-ἐλάχιστο-καὶ γιὰ κάθε κακὸ-ἀνεξάντλητο. Ἐβαλε στὸ χέρι τοῦ Ὑψίστου ἓνα χάρακα, τὸν ἔστησε πίσω ἀπὸ μὴ ψηλὴ, μαύρη ἐδρά, νὰ ἐπιτηρεῖ βλοσυρός. Καὶ τὸν εἶπε καταπιστῆ, ἐπειδὴ τὸν ἔβαλε νὰ καταπιέζει...

Σταματῶ τὴν ἐλεγεία. Θέλω μόνο τοῦτο νὰ τονίσω : Πῶς ὁ παροξυσμὸς τοῦ πολέμου, πού τὸν εἶδαμε αἷτιο γιὰ τόσα δεινὰ, δὲν εἶναι ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς εἰρήνης. Εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς ἐξέλιξης, ὁ ἀναγκαῖος τῆς καρπός. Εἰρήνη κατέληξε νὰ σημαίνει βουβὴ προετοιμασία τῶν συνθηκῶν πού ὁδηγοῦν στοὺς πολέμους. Ὁχι μόνο στὸ κεφάλαιο τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἐξοπλισμῶν. Στὸ κεφάλαιο τῆς ἐφαρμοσμένης ἠθικῆς κυρίως.

Τὰ γνῶρισμα ἄλλωστε πού ἀνεφέραμε δὲν βαρύνουν ἀποκλειστικὰ τὴν ἐποχὴ μας. Κι' ἄλλες, προηγούμενες, τὰ συμερίζονται σὰν συνυπεύθυνες γιὰ τὴ βαθμιαία διαμόρφωση τοῦ κόσμου. Μόνο πού, σὲ καιροὺς κρίσιμους, καθὼς ὁ σημερινός, οἱ πληγὲς ἐρεθίζονται, ὁ πυρετὸς ἀνεβαίνει. Βρισκόμαστε σὲ μὴν ἱστορικὴ στιγμή ὅπου τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου τίθεται μὲ ἰδιαίτερη ὀξύτητα. Αὐτὸ σημαίνει πῶς ἀκόμα καὶ ἂν θέλουμε ν' ἀναβάλουμε τὴ λύση του, δὲν τὸ μπορούμε. Τ' ἀνησυχητικὰ συμπτώματα πού παρουσιάζουν τὰ σημερινὰ νιάτα, εἶναι ἡ ἀσφαλέστερη ἐνδειξη. Καὶ σὲ τοῦτο τὸ θέμα, ὅπως καὶ σ' ἄλλα, ἡ ἐποχὴ μας καλεῖται νὰ προφέρει ἓνα λόγο κρίσιμο, ἀποφασιστικό.

Νὰ σὲ μὴ σύντομη, σχηματικὴ ἂν θέλετε, σκιαγραφία ἡ ἐποχὴ. Ἀς ἰδοῦμε καὶ τὰ νιάτα.

Ἐχουν ἄραγε καὶ προτερήματα ἡ—καθὼς πολλοὶ φαίνονται νὰ τὸ πιστεύουν—μονάχα ἑλαττώματα; Θὰ μιλήσω βασισμένος στὴν προσωπικὴ μου πείρα, πού μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τὸ πλάτος καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ παιδαγωγοῦ, τυχαίνει ὅμως νὰ τὴν τροφοδοτοῦν δυὸ διαφορετικὲς πηγές : Ἡ πολὺχρονη θητεία μου σὰ δασκάλου σὲ καλλιτεχνικὲς Σχολές, καὶ οἱ ἄμεσες ἐντυπώσεις τοῦ πατέρα. Θὰ μοῦ πῆτε ἴσως πῶς, τὸ δεύτερο τοῦτο, μ' ἐπηρεάζει συναισθηματικά. Θὰ σᾶς ἀπαντήσω ὅτι μ' ἐπηρεάζει ἄλλο τόσο καὶ τὸ πρῶτο. Δὲν θὰ σᾶς κρύψω λιγουχάρη πῶς ὅταν, ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια φοίτηση, φεύγουν κάθε καλοκαίρι τὰ παιδιά αὐτά—νέοι καὶ νέες εἰκοσιενὸς χρονῶν—ἀπὸ τὰ χέρια μου, νιώθω κάτι δικόμου νὰ φεύγει μαζί τους.

Αὐτὸ σᾶς τὸ λέω μονάχα γιὰ νὰ ξέρετε πῶς δὲν εἶμαι καθόλου ἀμερόληπτος δικαστής. Δικαίωμά σας τώρα νὰ μὲ θεωρήσετε ἐξαιρετέο....

Προτερήματα, λοιπόν, ἔχουν οἱ σημερινοὶ νέοι ; Ναί, καὶ πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα πού τὰ θεωροῦμε ἑλαττώματα μόνο καὶ μόνο γιὰ τὴν ἐμείναν ἀκατεύθυντα ἢ παρεξηγημένα. Ἐχουν κάτι πού ἐμεῖς δὲν τὸ εἶχαμε : Θάρρος στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς. Ἐχουν παρρησία καὶ ἀνεξαρτησία γνώμης. Οἱ κοινωνικὲς συνθήκες ἔπειτα—οἱ προχωρημένες ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνες, τ' ὁμολογῶ,—τὰ ἐλευθέρωσαν ἀπὸ πολλὰς προλήψεις πανάρχαιες, στὸ κεφάλαιο τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα. Οἶγω ἀπὸ τὰ πρῶτα τὸ σημεῖο τοῦτο, γιὰ τὸ πιστεύω θεμελιακό. Εἶρω πολὺ καλὰ πῶς ἐδῶ, τὰ ὅρια εἶναι ρευστά, μοῦ φαίνεται ὅμως πῶς ἓνα ἀγόρι καὶ ἓνα κορίτσι, σήμερα, μποροῦν νὰ νιώσουν τὸ ἓνα γιὰ τ' ἄλλο μὴ συναδελφότητα ἀδιανόητη στὸν καιρὸ μας. Συναδελφότητα πού ἐξημερώνει τὰ ἦθη καὶ δίνει στὸν σεξουαλικὸ παράγοντα τὴ σωστὴ θέση του. Ἀλλοτε, κάθε συγχρωτισμός, ὅταν δὲν ἐξαγιαζόταν ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ ἐρωτικὸ συναίσθημα (πού δὲν εἶναι, καθὼς ξέρουμε, τρεχούμενη ἀξία), κάθε συγχρωτισμὸς λέω, ἔκρυβε μὴ πονηρία τὴν προσπάθεια τοῦ ἑνὸς νὰ ἐξαπατήσῃ, νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν εὐπιστία τοῦ ἄλλου. Γιὰ τὸ κορίτσι, ὁ νέος εἶταν πολὺ συχνὰ τὸ ὑποψήφιο θῦμα, ὁ ἐπίδοξος γαμπρός. Τὸ περίφημο «τύλιγμα», ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀηδέστερους, ἀνεπίσημους φυσικά, θεσμοὺς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας, δὲν ἔκανε μονάχα τὸ κορίτσι νὰ ἐπιστρατεύει ὅλη του τὴ φυλετικὴ πονηρία. Εἶταν κάποτε ὁλόκληρη ἡ οἰκογένεια πού ἔπαιρνε μέρος στὴν ἐπιχείρηση, μεταμορφωμένη γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ σ' αὐτοσχέδιο στρατηγεῖο. Ἡ ἴδια ἡ ἀνατροφή τοῦ κοριτσιοῦ, κατὰ μεγάλο μέρος, καὶ σ' ὀρισμένες τουλάχιστον κοινωνικὲς τάξεις, σ' αὐτὸ ἀπέβλεπε. Τὸ «πιάνο καὶ τὰ γαλλικά» δὲν εἶτανε μέσα ψυχικῆς, ἢ καὶ πνευματικῆς, καλλιέργειας. Εἶταν ὅπλα γιὰ τὸν κρίσιμο ἀγῶνα. Ἀποτέλεσμα : παραμόρφωση ψυχικῆς πλασμάτων πού, θεωρητικὰ ἢ καὶ ἀνατομικὰ, διατηροῦσαν τὴν ἀγνότητά τους, μὴν ἀγνόητα ὅμως ὑποκριτικὰ—ἀν στέκεται αὐτὸ τὸ ὀξύμωρο. Ὅταν ὅμως συνηθίσῃ ἓνα κορίτσι, ἀπὸ νεαρῶτατη ἡλικία, νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀγαθὸ ἐμπορεύσιμο, ἀνοίγῃ τὸ δρόμο στὸν μελλοντικὸ κ' ὑπὸ κατὰλληλες συνθήκες ἐκτροχιασμό του.—Ὅσο γιὰ τ' ἀγόρι, αὐτὸ φρόντιζε ὅσο μπορούσε, βοηθημένο καὶ ἀπὸ τὴς συμβουλὲς ἐμπειρῶν φίλων, δηλαδὴ ὁμηλικῶν του πού ξέπεσαν στὸν κυνισμό, νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἐμφυτὴ συχνὰ στ' ἀρσενικὸ ἀδεξιότητα καὶ ἀφέλεια, γιὰ νὰ ξεγελάσῃ μὲ τὴ σειρά του τὸ κορίτσι. Μιλῶ φυσικά—καὶ πάλι τὸ τονίζω—γιὰ τὴς τρεχούμενες σχέσεις, καὶ ὄχι γιὰ κείνες ὅπου τὴν πρωτοβουλία τὴν ἔπαιρνε τὸ ἀληθινὸ, ἀμοιβαῖο συναίσθημα, μὲ τὴν ἐξαγνιστικὴ ὁμορφιά του. Σκεφτῆτε ὅμως, καὶ ἐδῶ ἀκόμα, κάτι πού μπορούσε νὰ συμβαίνει τότε, φοβερό : Μὲ τέτοιους, σιωπηρὰ ἀνεγνωρισμένους, κανόνες παιγνιδιοῦ, πῶς μπορούσε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα νὰ εἶναι σίγουρο γιὰ τὴν εὐκρίνεια τοῦ ἄλλου; Ποῦ ἔξερε ἂν τὰ λόγια πού ἀκούει, οἱ ἐκδηλώσεις πού βλέπει, εἶναι αὐθόρμητα, γνήσια, ἀγνά, καὶ ὄχι στρατηγήματα, παγίδες;—Ἀποτέλεσμα : Νὰ δηλητηριάζεται κάποτε μὲ τὴν ἀμφιβολία ἀκόμα καὶ ὁ ἀληθινὸς ἐρωτᾶς. Νὰ λερώνεται μὲ τὴν καχυποψία.

(Ἀκολουθεῖ)

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

Φιλοσοφική άποψη της Ιστορίας της Φιλοσοφίας (III) *

3. Ο δέκατος έβδομος αιώνας. Οι πρώτες εξορμήσεις

Στην κορυφή της φάλαγγας που θεμελιώνει τη νεοευρωπαϊκή επιστήμη, βρίσκονται τέσσερα έκλεκτα πνεύματα: ο Galileo Galilei, ο Francis Bacon, ο Hugo de Groot, ο René Descartes. Είναι έντελως σύγχρονοι: ζούν γύρω από το 1600 ⁽¹⁾. Όσοι δίνουν σημασία στις χρονολογικές συμπτώσεις ως σημειώσουν ακόμη ότι τα βασικά έργα τους συλλαμβάνονται ή βλέπουν το φως της δημοσιότητας μέσα στην ίδια πεντάδα ετών εκείνου του λαμπρού για την Εύρώπη αιώνα: Τοῦ Galilei τὸ δοκίμιο «Il saggiatore» τὸ 1623, τοῦ Bacon τὸ «Novum organon» τὸ 1620, τοῦ de Groot ἡ διατριβή «De jure belli et pacis» τὸ 1625, τοῦ Descartes ὁ «Discours de la methode» δημοσιεύεται τὸ 1637, ἀλλὰ ἔχει ἤδη συλληφθεῖ καὶ καταστρωθεῖ ἀπὸ τὸ 1619—1620. Δὲν μοιάζουν στὸ περιεχόμενο οὔτε ἀνήκουν στὸν ἴδιο κλάδο τῆς ἐπιστήμης τὰ ἔργα αὐτά: ὁ Galilei κάνει μαθηματικὰ καὶ φυσικὴ, ὁ de Groot δίκαιο καὶ πολιτικὴ θεωρία, ὁ Descartes φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴ καὶ ὁ Bacon μεθοδολογία τῶν ἐπιστημῶν. Οἱ συγγραφεῖς στὶς κατὰ μέρος ἀπόψεις διαφέρουν πολὺ, ὅμως ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πνεῦμα ὑπάρχει καὶ ἀποκαλύπτεται μεσ' ἀπὸ τὰ ἔργα τους: στὸ βάθος μετὸν ἴδιο τρόπο βλέπουν καὶ σημασιολογοῦν τὸν κόσμον καὶ τὴ ζωὴ.

Τὸ βαθύτερο νόημα καὶ ἡ ιστορικὴ σημασία ἐνὸς ἔργου σὰν ἐκείνο ποὺ παρουσίασε ὁ Galilei (τοὺς προδρόμους του πρέπει νὰ τοὺς ἀναζητήσουμε στοὺς ἀλχημικοὺς τῶν παλαιότερων χρόνων), δὲν ἔγκειται στὸ νέο ποὺ ἔχουν οἱ ἐπιστημονικὲς του ἀνακαλύψεις: νόμοι τῆς πτώσης τῶν σωμάτων, τελειοποίηση τοῦ τηλεσκοπίου, οἱ ἀνωμαλίες στὴν ἐπιφάνεια τῆς σελήνης, οἱ δορυφόροι τοῦ Διὸς, ὁ δακτύλιος τοῦ Κρόνου, οἱ κηλίδες τοῦ ἥλιου κ.τ.λ. ἀλλὰ στὴ νέα προοπτικὴ ποὺ ἐγκαινιάζει ἡ μέθοδός του. Θὰ μπορούσε νὰ τὴν ὀνομάσει κανεὶς μετὰ δύο λέξεις: ξεμάγεμα τοῦ κόσμου. Ἡ Φύση ἀρχίζει νὰ χάνει τὸ μυστήριό της, ποὺ ἔκανε ὡς τότε τὸν ἄνθρωπο νὰ στέκεται ἐμβρόντητος μπροστὰ της ἀπὸ δέος καὶ ἀδυναμία ὅχι νὰ ἐξηγήσῃ, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ πλησιάσῃ ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὰ δεινὰ αἰνίγματά της. Τώρα πολὺ νὰ κάνει αὐτὸ τὸ βῆμα καὶ νὰ τὴν ἀτενίσει, νὰ τὴ βάλῃ κάτω ἀπὸ τοὺς διαβήτες καὶ τὰ μέτρα του. Δὲν τὴ φοβᾶται, οὔτε θεωρεῖ ἀνόσια τὴν πρόθεσή του νὰ γίνῃ ἄξιος τῶν μυστικῶν της. Ἀνακάλυψε ἓνα ἐντελὸς ἀνθρώπινο ὄργανο ποὺ θὰ τὸ ἀποκαλύψει: τὸ μαθηματικὸ λογισμό. Τὴ δύναμη τῶν ἀριθμῶν τὴν εἶχαν παραδεχθεῖ ἀρχαιότεροι λαοὶ καὶ πολιτισμοί: οἱ Χαλδαῖοι, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Ἕλληνες μετὰ τοὺς πυθαγορείους. Ἀλλὰ τίς σχέσεις τῶν ἀριθμῶν τίς ἐβλεπαν σὰ σύμβολα, γεμάτα ἀπὸ μυστικὴ, θρησκευτικὴ σημασία καὶ ὅχι σὰν πράξεις τοῦ νοητικοῦ, σὰν λογισμό ποὺ ἀναλύει τὴ Φύση γιὰ νὰ γνωρίσει τὴν ὕψή της. Μετὰ ἄλλα μάτια διάβαζε ὁ Χαλδαῖος καὶ μετὰ ἄλλα διαβάσει τώρα ὁ Galilei τὴ γεωμετρία τοῦ κόσμου. Ἐκεῖνος πῆγαινε ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἀστρῶν νὰ «δεχθεῖ» μιὰ προφητεία, ὁ Galilei διασταυρῶναι τίς ἐξισώσεις γιὰ νὰ διατυπώσῃ μετὰ ἀκρίβεια ἓνα φυσικὸ νόμο. Οἱ πυθαγόρειοι εἶχαν κάνει ἓνα βῆμα περισσότερο ἀπὸ τὸ ἱερατεῖο τῆς Αἰγύπτου: εἶδαν τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ σχήματα μέσα σ' ὅλες τίς ὁρατὲς μορφές (ἡ «ἰδέα» γιὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι πάντα ἐτυμολογικὸ ἀλλὰ καὶ λογικὸ παράγωγο τοῦ «ἰδεῖν» τὸ «εἰδέναι» ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα), ἀλλὰ ὁ συμβολισμὸς ποὺ ἐδινάσταν μαθηματικὰ πλάσματα εἶναι ἀκόμη ἐπιβίωση τῆς πανάρχαιας μαγείας. Μετὰ τὸν

Galilei ὁ μαθηματικὸς λογισμὸς γίνεται ἀπλούστατα ἓνα ὄργανο γιὰ τὴν ἔρευνα, ὅπως ἡ σκαπάνη, ὁ ζυγὸς καὶ ὁ φακός. Ἐξανθρωπίζεται. Καὶ συνάμα θεωρεῖται γλώσσα κοινὴ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Φύσης, γλώσσα μετὰ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ μιλήσῃ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο καὶ νὰ συνεννοηθοῦν χωρὶς «μυστικὰ» παραλειπόμενα καὶ ὑπονοούμενα, δίχως αἰνίγματα χρησιμοδοτῶν ἀλληγορικὰ καὶ κρυπτογραφημένα, — λογικά. Δηλαδή πάλι μετὰ κάποιον τρόπο ἀνθρώπινα. Ὅταν ὁ σοφὸς τοῦ 17οῦ αἰῶνα ἔλεγε ὅτι ἡ φύση τοῦ σύμπαντος εἶναι μαθηματικὴ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄριστος γεωμέτρης, ἐννοοῦσε ὅτι μόνον ἓνας μαθηματικὸς λογιζόμενος νοῦς σὰν τὸν δικό του μπορεῖ νὰ ἔχει σχεδιάσει αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμον ποὺ χωράει τόσο ἀνετα μέσα στὶς ἀλγεβρικὲς καὶ γεωμετρικὲς παραστάσεις του. Σ' αὐτὲς ἀπάνω συναντῶνται λογικὸ καὶ Φύση, ἄνθρωπος καὶ Θεός. Γιατί ὅμως νὰ μὴ συναντῶνται καὶ ἄλλοι; Ὅχι μόνο στὸ «σχεδιάσμα», ἀλλὰ καὶ στὴ «δημιουργία»; Αὐτὸ τὸ λόγο θὰ τὸν εἰπεῖ ὁ Bacon, ἓνας πολὺ «δραστήριος» ἄνθρωπος, φυτρωμένος ἀπάνω σ' ἓνα πολὺ «δραστήριον» νησί. Ὁ Galilei περιορίζεται στὸ νὰ θεωρεῖ, γιατί εἶναι ἀκόμη πολὺ συγκινημένος ἀπὸ τὴ θεωρία ποὺ τόσο ἀπροσδόκητα τὸν ἔφερε κοντὰ στὸ Θεό. (Ὁρθότερα: ἔφερε τόσο ἀπροσδόκητα τὸ Θεὸ κοντὰ του). Καὶ ὁ Descartes στὰ ἴδια χρόνια θὰ ὀνομάσει τὴ φιλοσοφία (ποὺ γι' αὐτὸν εἶναι κοσμολογία) «οἰκουμένικα Μαθηματικά». Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα ὁ Newton θὰ ἔχει κι' ὅλας συντάξῃ τὸ μαθηματικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ κόσμου, ποὺ μιὰ διορθωμένη καὶ βελτιωμένη ἐκδοσὴ του θὰ δώσει στὶς ἡμέρες μας ὁ Einstein. Ὅσο ἀπὸ τὸ 1600 προχωροῦμε πρὸς τὴν ἐποχὴ μας, τόσο ἀναγνωρίζομε ὅτι τὰ μαθηματικὰ τοῦ σύμπαντος εἶναι πιὸ περίπλοκα καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀντίληψή πιδ ἀπομακρυσμένα. Ἡ πίστη ὅμως τῆς ἐπιστήμης μας παραμένει ἀσάλευτη ὅτι ὁ Δημιουργὸς εἶν' ἓνας περίφημος γεωμέτρης.

Λέγεται ὅτι ἡ Φυσικὴ τῶν νεώτερων χρόνων ἔδωκε ἄπειρα μεγαλύτερη ἀπὸ ἄλλοτε περιωπὴ στὴν ιδέα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐξάγνισε, τὴν καθάρισε ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ. Γιὰ νὰ εἴμαστε περισσότερο ἀκριβεῖς πρέπει, νομίζω, νὰ εἰποῦμε ὅτι ἔφερε τὸ Θεὸ πιὸ κοντὰ μας ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, ἀλλὰ τὸν ἐπλησίασε πρὸς τὸ νοητικὸ καὶ ὅχι πρὸς τὸν αἰσθητηριακὸν ἄνθρωπο (ὅπως κάνουν οἱ παλαιότερες θρησκείες). Ὁ «νοῦς» μετὰ τὴν αὐτοδύναμη δραστηριότητά του εἶναι πιὸ δικός μας, ἄρα πιὸ οὐσιαστικὰ «ἀνθρώπινος» ἀπὸ τίς ἐτερόφωτες κ' ἐξαρτημένες «ἀπ' ἑξῶν» αἰσθήσεις. Μετὰ τὴν ἀλλαγὴ προοπτικῆς δὲν καταργήθηκεν ὁ ἀνθρωπομορφισμός, ἀλλὰ ἐγκαινιάσθηκε μιὰ νέα μορφή του. Ἐκεῖνη ποὺ ξεμάκρυνε τὸ Θεὸ ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια, τὸν ἐβγάλε ἀπὸ τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ἔκανε νοῦ μαθηματικὸ σὰν τὸν δικό του. Μέσα στὶς παραστάσεις καὶ στὰ συναισθήματα τοῦ μεσαιωνικοῦ βλέπει καὶ ὀργίζεται καὶ συμπονεῖ καὶ θέλει. Ὁ Εὐρωπαῖος τοῦ 17οῦ αἰῶνα ξεμάγεψε τὸν κόσμον καὶ συντομεύοντας ἀπ' ἄλλο δρόμο τὴν ἀπόστασιν, γιὰ νὰ φέρῃ τὸ Θεὸ ἀκόμη πιὸ κοντὰ του, τὸν ἔκαμε ἓνα μαθηματικὸ λογιζόμενο νοῦ, ποὺ δυσπιστεῖ πρὸς τὰ αἰσθητήρια καὶ δὲν ἔχει οὔτε καρδιά, οὔτε προθέσεις. Ἡ στρατευμένη ἐκκλησία τοῦ Καθολικισμοῦ ἔνωσε τὸν κίνδυνον κ' ἐτοίμασε γιὰ τὸν Galilei τὴ φωτιά. (Φρονιμότερος ὁ Descartes ὅλο καὶ ἀνάβαλλε τὴ δημοσίευσήν των ἔργων του). Αὐτὸς ὁ νοῦς μετὰ τὴ μαθηματικὴ του καμπάλα, ποὺ ἐνώνει τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ μετατρέπει τὴν ἀπόστασίν τους σὲ διαφορὰ βαθμοῦ καὶ ὅχι οὐσίας, μπορούσε νὰ γίνῃ ἓ προφήτης μᾶς ἀντιχριστιανικῆς «θρησκείας τοῦ ἀνθρώπου». Ἀπόδειξιν ὅτι λίγο ἀργότερα Θεὸς καὶ Φύση μέσα στὴν κοσμοθεωρία τοῦ Spinoza ταυτίζονται διὰ μέσον τοῦ ἀνθρώπου: ὕλη καὶ πνεῦμα γίνονται οἱ δύο ἀντίθετες ὕψεις τῆς ἴδιας οὐσίας, ὅπως τοῦ ἴδιου καμπύλου ἐλάσματος ἡ κυρτὴ καὶ ἡ κοιλὴ ἐπιφάνεια. Καὶ ἐδῶ πάλι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ συναμφοτέρον, οἱ δύο ὅροι καὶ τὸ σημεῖο τῆς συνάντησής τους. Θὰ εἰποῦμε «πνευματισμὸν» τὸ σύστημα τοῦ Spinoza; Γιατί ὅχι καὶ «ὕλισμόν»; «Πανθεϊσμόν» εἶναι ἡ νέα μεταφυσική; Ἀλλὰ γιατί ὅχι καὶ «πανανθρωπισμόν»; Ἐκεῖ κατ' ἀνάγκην ἀπολήγει ἡ μαθηματικὴ νόηση, ἀφοῦ διαλύει τὴ μαγεία τοῦ κόσμου.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 48.

1. Galilei 1564-1642, Bacon 1561-1626, De Groot 1583-1645, Descartes 1596-1650.

κτοῦμε τὸ ἄγνωστο : δηλαδή τὸ νόμο πού θά μᾶς γνωρίσει καί θά κάνει ὑποχρεῖα στή βούλησή μας τήν πραγματικότητα. Ἡ παραγωγή ἀρκεῖται στήν ἐσωτερική κίνηση τοῦ στοχασμοῦ· ἡ ἐπαγωγή ἀπαιτεῖ ἐξοδὸ πρὸς τὸν κόσμον τῶν γεγονότων, παρατήρηση, πείραμα, μὲ μιά λέξη τὴν ἐμπειρία.— Ἔτσι κάνει τὴν ἐμφάνισή του τὸ νέο ὅπλο τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων : ἡ ἐμπειρία, πού θ' ἀγωνιστεῖ σκληρὰ πρὸς τὴ νόηση γιὰ τὸ προβάδισμα. Ἡ καθαρὴ νόηση προβάλλει τὸν μεγάλο ἄθλο τῆς, τὸν μαθηματικὸ λογισμό, καί διεκδικεῖ τὰ πρωτεῖα. Ἡ ἐμπειρία πάλι ἐπιδείχνει τὸ ἐμβλημα τῆς : τὰ χειροπιαστὰ δεδομένα, καί γίνεται ὅλο καὶ ἀπαιτητικότερη. Ἡ διένεξη ἀγγλικῶν ἐμπειρισμῶν (Locke, Hume) καί γερμανικοῦ ὁρθολογισμοῦ (Leibniz, Wolf) καλύπτει ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰώνα, ἕως ὅτου στὰ τέλη τοῦ 18ου ὁ Kant συναδελφώνει τὴν ἐμπειρία καὶ τὸ Λόγο, τὶς αἰσθήσεις καί τὴ διάνοια, καί συνθετικὰ ὁργανώνει τὴ μέθοδο τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν. Ὁ σπόρος ὅμως εἶχε πέσει μὲ τὸ «Novum Organon» τοῦ Bacon. Ἐκεῖνος ἐξήγησε νὰ στηρίξει ἀπάνω σὲ στερεές βάσεις τὴ γνώση καί κήρυξε τὴν ἀνάγκη νὰ καταλυθοῦν τὰ κάθε λογῆς «εἰδωλα» πού γεννοῦν τὶς θανάσιμες πλάνες. Ἡ εἰκονοκλαστικὴ του ὁργὴ κυριότερο στόχο ἔχει τὰ «εἰδωλα τοῦ θεάτρου», τὶς γνώμες πού ἀνεξέλεγκτα δεχόμαστε, ἐπειδὴ δῆθεν τὶς ἐγγυᾶται μιὰ αὐθεντία. Γιὰ τὴ νέα φιλοσοφικὴ συνείδηση ὅποιαδήποτε αὐθεντία, ἔξω ἀπὸ τὴν παρατήρηση καί τὸ λογικόν, ἔξω ἀπὸ τὶς κρουστές ἀποδείξεις, χωρὶς τὸν αὐστηρὰ κριτικὸ ἐλεγχό, δὲν ἀποτελεῖ ἔγκυρο τίτλο γιὰ καμιά ἀλήθεια.

Μὲ τὸ νομοδιδάσκαλο De Groot (Grotius) διαλύεται καί τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ κόσμου ἡ μαγεία. Πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ Bodinus ἀποκρούοντας τὴ θεμελίωση τοῦ Δικαίου ἀπάνω στὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας εἶχε δεῖξει τὶς ἱστορικὲς πηγές τοῦ Δικαίου. Καί ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Gentilis εἶχε ζητήσει νὰ στηρίξει τὸ Δίκαιο ὅχι ἀπάνω στὰ μεταβλητὰ προϊόντα τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ στήν ἀνθρώπινη φύση καί στοὺς ἀναλλοίωτους νόμους τῆς. Ὁ de Groot συνθέτει τὶς ἀπόψεις τῶν δύο προδρόμων καί παρουσιάζει τὴν πρώτη συστηματικὰ ὁργανωμένη θεωρία τοῦ Δικαίου. Διαστέλλει τὸ θετικὸ δίκαιο (jus civile) ἀπὸ τὸ φυσικὸ δίκαιο (jus naturale). Τὸ πρῶτο γεννιέται ἀπὸ ἱστορικοὺς θεσμούς καί ὑπόκειται στὶς μεταβολές πού μαζὶ τῆς φέρνει ἀναπόφευκτα ἡ κίνησις τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Τὸ δεύτερο, οἰκουμενικὸ καί αἰώνιο, ἀναλλοίωτο, πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πού σ' ὅλες τὶς φάσεις τῆς μακραίωνος ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντα ἡ ἴδια στὸ ἐσώτερο βάθος τῆς, καί ἀπὸ τοὺς σταθεροὺς καί ἀμετακίνητους νόμους τῆς. Τὸ φυσικὸ δίκαιο εἶναι ὁ βασικὸς γρανίτης ὅπου οἰκοδομοῦνται ἐρχόμενοι καί παρερχόμενοι μὲ τὴν κίνησις τῶν ἱστορικῶν μεταβολῶν οἱ κανόνες τοῦ θετικοῦ δικαίου. Τίποτα δὲν μπορεῖ στὸ φυσικὸ δίκαιο νὰ ἀλλάξει· οὔτε αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ μεταβάλλει. Ἀκόμη καί ἂν δὲν ὑπῆρχε Θεός, τὸ φυσικὸ δίκαιο θά διατηροῦσεν ἀνέπαφο τὸ κύρος του, ἀρκεῖ νὰ ὑπῆρχαν ἄνθρωποι. Γιατὶ ρίζα του εἶναι ἡ κοινωνικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πρωταρχικὴ του ἀνάγκη νὰ συμβιώνει μὲ τοὺς ὁμοίους του. Δὲν ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τὸ «διαρκὲς θαῦμα» γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὸν κόσμον τοῦ Δικαίου. Ἄς μᾶς δώσει τὸν κοινωνικὸ ἄνθρωπο ὁ Θεὸς καί ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύσιν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου θά ἀναβλύσει, θά ἀναπτυχθεῖ καί θά ὁργανωθεῖ τὸ Δίκαιο. Ὅπως τὸ Δίκαιο ἔτσι καί ἡ Πολιτεία εἶναι κατὰ τὸν De Groot δημιουργημὰ μιᾶς οὐσιαστικῆς ἀνθρώπινης ἀνάγκης. Ἡ κοινωνικὴ ἐρμὴ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοὺς ὁμοίους του καί νὰ συντάξει τὴν ὁμαδικὴν ζωὴ ἔτσι, ὥστε νὰ προσσπίζονται τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ νὰ προστατεύεται καί τὸ σύνολο. Ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη συμφωνία τῶν πολιτῶν, ἀπὸ ἓνα εἶδος συμβολαίου ἔχει τὴ φυσικὴ καί νομικὴ τῆς προέλευσις ἡ πολιτεία. Μὲ τὴ θέλησή τους οἱ πολῖτες σὰν ὄντα λογικὰ πού ξέρουν ὅτι μόνον ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων καί ἐπομένως ὁ αὐτοπεριορισμὸς θά ἐξασφαλίσει τὰ συμφέροντα τοῦ καθενὸς χωριστὰ, ὅπως καί τοῦ συνόλου, συμβάλλοντας καί θεμελιώνοντας τὴν πολιτεία θέτουν τοὺς ὅρους σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους θά διακυβερνηθεῖ. Καί καθὼς μὲ ἓνα συμβόλαιο τὰ ἄτομα ἰδρύουν πολιτείες, ἔτσι πάλι μὲ μιὰν ἐλεύθερη συμφωνία οἱ λαοὶ μποροῦν καί πρέπει νὰ ἀποτελέ-

σουν τὴν «πολιτεία τῶν πολιτειῶν», τὸ οἰκουμενικὸ κράτος, πού θά ἔχει τὸ δίκαιόν του, δίκαιο διεθνές, καί τὰ ὄργανά του, γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴν εἰρήνη καί τὴν πειθαρχίαν στὰ ἔθνη, μικρὰ καί μεγάλα, γιὰ τὸ συμφέρον καί τοῦ καθενὸς χωριστὰ καί τῆς ἀνθρωπότητος ὁλόκληρης, πού μὲ τὶς ἐπιδρομὲς καί στοὺς πολέμους φθείρει ἄσκοπα τὶς πολυτιμὲς δυνάμεις τῆς. Τὸ σχῆμα τοῦτο δείχνει καθαρὰ πόσο πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Σύμπαντος, ὅπως διαμειρρώνεται μέσα στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ 17ου αἰ., ἀνταποκρίνεται ἡ νέα ἀντίληψη γιὰ τὴ φύσιν καί τὴν ἀλληλουχία τῶν κοινωνικῶν καί νομικῶν σχέσεων, δηλ. ἡ παράστασις καί τοῦ ἄλλου κόσμου : τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ. Γιὰ τοὺς σοφοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ Δίκαιο καί ἡ Πολιτεία δὲν ἔχουν μυστηριακὴ προέλευσις. Δὲν ἀντλοῦν τὸ κύρος τῶν ἐντολῶν τους ἀπὸ τῆς θείας βούλησης, ὅπως αὐθεντικὰ τάχα τὴν ἐκφράζει ἡ Ἐκκλησία· οὔτε γιὰ νὰ δικαιώσουν τὶς κυρώσεις καί τοὺς περιορισμοὺς τῶν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ὑπερβατικὸ καί ἀκατάληπτο γιὰ τὸν ἄνθρωπον ἔρεισμα. Κανόνες καί θεσμοὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ξεκινοῦν καί στὸν ἄνθρωπον καταλήγουν. Ἀπὸ μιὰν ὁρμὴ ἀνθρώπινη πηγάζει τὸ Δίκαιο, μὲ ἓνα συμβόλαιο, ἀνθρώπινο κι' αὐτό, ἰδρύεται καί συντάσσεται ἡ Πολιτεία. Ἐξω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὁρμὴ (εἶναι ἡ πρώτη ὥθησις πού θέτει καί τοῦτο τὸ σύμπαν σὲ κίνησις) ὁ ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται καμιά ἄλλη ὑπερβατικὴν ὑπόδειξη ἢ παρακίνησις, γιὰ νὰ ὁργανώσει τὴ συλλογικὴν τοῦ ζῶν καί μέσα στὰ στενὰ ὅρια τοῦ λαοῦ του : καί στὸ οἰκουμενικὸ πλαίσιο τῆς ἀνθρωπότητος· ὅλα ἀπὸ δῶ καί πέρα θά τὰ κάνει μόνον τοῦτο τὸ λογικόν, ἡ νέα καί ἀναμφισβήτητὴ αὐθεντία.

Ποιὸς ἦταν ὁ νέος προσανατολισμὸς πού, εἴτε τὸ ἤθελαν εἴτε ὄχι οἱ τέσσερες πρωτοπόροι, ἐπαίρνε μὲ τὸ ἔργο τους (κυριολεκτικότερα : μὲ τὶς ἰσχυρὰς ρίζες τῶν ἰδεῶν τους) τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, δὲν ἄργησε νὰ φανεῖ. Πρὶν ἀκόμα λήξει ὁ 17ος αἰώνας, ἓνα ἀρχιτεκτονικὸ μυαλό, ὁ Thomas Hobbes (1588-1679), συνθέτοντας ὁργανικὰ τὶς νέες ἰδέες καί προεκτείνοντάς τις ἕως τὶς ἔσχατες συνέπειές τους κατόρθωσε νὰ συντάξει τὸ πρῶτο «συγχρονισμένον» καί μεθοδικὰ διαρθρωμένον φιλοσοφικὸ σύστημα τῶν νεώτερων χρόνων. Ματεριαλισμός, σενσουαλισμός, ντετερμινισμός, ἀτομισμός, Selfish system, ἑτατισμός—ἔτσι χαρακτηρίζεται συνήθως ἡ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια τὸ σύστημα τοῦ Hobbes. Καί πραγματικὰ εἶναι συνήθως ὁ δῖνος στὴ σύνθεσιν τοῦ Hobbes μαζὶ μὲ τὸν ἰδιαιτέρου χαρακτήρα καί τὴν ἱστορικὴ σημασία πού ἔχει. Εἶναι ἡ πρώτη καί συστηματικὴ ἀπόπειρα νὰ ἐξηγηθεῖ σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς νέας ἐπιστήμης, τῆς «Μηχανικῆς», καί ὁ φυσικὸς καί ὁ ψυχολογικὸς καί ὁ κοινωνικὸς κόσμος· τὰ «φυσικὰ ὄντα», ὁ «ἄνθρωπος» καί ὁ «πολίτης». Ἡ φιλοσοφία γιὰ τὸν Hobbes εἶναι σωματολογία· «σώματα» εἶναι τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, «σῶμα» ὁ ἄνθρωπος, καί «σῶμα» (τεχνητὸ ὅμως, ὄχι φυσικόν) ἡ πολιτεία. Ἡ ἐρευνὰ τοὺς λοιποὺς πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἴδια προοπτικὴ καί κατὰ τὶς ἴδιες γενικὲς ἀρχές, τὶς ἀρχὲς τῆς «Μηχανικῆς».

Ὁ φυσικὸς κόσμος κατὰ τὸν Hobbes ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄπειρα μικρότατα σώματα (τὰ ἄτομα τοῦ Δημοκρίτου καί τοῦ Gassendi) μὲ ἐρισμένη μορφή, καί οἱ μεταβολές πού παρουσιάζονται ὀφείλονται στὶς κινήσεις τούτων τῶν σωμάτων. Ὁ ἄνθρωπος σὰν ὁργανισμὸς φυσιολογικὸς εἶναι καί αὐτὸς ἓνα ἄθροισμα σωμάτων πού μὲ τὶς κινήσεις τους τὸν συντηροῦν, τὸν αὐξάνουν ἢ τὸν φθείρουν. (Τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὁ Harvey ἀνακάλυψε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος). Καί ὁ φυσικὸς ὁργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ καί πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ μηχανικῶς. Ἀπὸ τὰ αἰσθήματα (μηχανικῶν φαινομένων, κινήσεων ἀποτελεσμάτων) μὲ διάφορες μεταπλάσεις καί περιπλοκὰς σχηματίζονται οἱ παραστάσεις, οἱ ἐννοίαι καί ὅλα τὰ ἄλλα ἀνώτερα καί συνθετικότερα πλάσματα τοῦ «θεωρητικοῦ συστήματος». (Ὁ συνειρμισμός, πρὶν ὅν καὶ αὐτό, ἀλλὰ μεταγενέστερο τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφικῆς οἱήσεως, εἶναι μιὰ μηχανικὴ θεωρία τῆς πλοῆς καί τῆς παραγωγικότητος τῶν παραστάσεων). Τὸ «πρακτικόν σύστημα», ἐξάρτημα τοῦ θεωρητικοῦ, διαμορφώνεται ἀπὸ τὶς κινήσεις δύο πρωταρχικῶν πάλι στοιχείων τοῦ συγκινησιακοῦ βίου : τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς ἀποστροφῆς. Τὰ φαινόμενα τέλους πού

παρουσιάζονται σὰ μεγάλα «τεχνητά» σώματα, στις πολιτείες, είναι κι' αὐτὰ μηχανικά. Μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν ἀποστρέψη πού ἀποτελοῦν τὸ θυμικόν, ἐξωτερικεύεται μιὰ πηγαία ὁρμή τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης. Ὅ,τι ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μπόρεῖ νὰ συντηρεῖ καὶ νὰ προάγει τὴν ὑπαρξή του, αὐτὸ μόνον ἐπιθυμεῖ κι' ἐπιδιώκει ὁ ἄνθρωπος. Ἀντίθετα, ἀποστρέφεται καὶ ἀποφεύγει καθεστὶ πού θέτει σὲ κίνδυνον τὴ ζωὴ του, τὸν φθείρει καὶ τὸν ζημιώνει. Ὅλες οἱ συναισθητικὲς καὶ βουλευτικὲς ἐκδηλώσεις του, ἀπὸ τίς πιὸ ἀπλές ὡς τίς πιὸ σύνθετες, αὐτὴ τὴν ὁρμὴ ἐκφράζουν, κι' ὅς δείχνουν ὅτι εἶναι ἀνιδιοτελεῖς ἢ γιὰ τὸ προσωπικόν του συμφέρον ἀδιάφορες. Οἱ λεγόμενες ἠθικὲς, δηλ. οἱ ἄλτρουιστικὲς καὶ φιλάλληλες κλίσεις του, δὲν εἶναι πηγᾶτες, ἀλλὰ ἀπὸ φρόνηση καὶ συνήθεια μεταμφιεσμένες τάσεις ἐγωισμοῦ. Κατὰ βάθος, ἡ ἠθικὴ εἶναι μιὰ «Μηχανικὴ» τῶν ἐπιθυμιῶν, ὁρθότερα: τῶν πολύμορφων ἐξωτερικεύσεων τοῦ ἀνθρώπινου ἐγωισμοῦ. Ὁ ἐγωισμὸς πρώτη καὶ κύρια δύναμη πού κινεῖ τὸν ἄνθρωπο. «Ἀγαθόν» καὶ «κακόν» εἶναι ἐπίθετα πού δίνει ἡ κοινωνία, τὸ πρῶτο στὴν ὠφέλιμη, τὸ δεύτερο στὴν ἐπιζήμια ἐκδήλωση τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωισμοῦ. Στὴ φυσικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐγωιστικὲς τάσεις εἶναι παντοδύναμες καὶ ἀχαλίνωτες. Ἀποτέλεσμα οἱ ἀδυσώπητες καὶ αἱματηρὲς ρήξεις· ὁ πόλεμος μόνιμος καθεστώς: («bellum omnium contra omnes»). Ἀπ' αὐτὴ τὴν καταστροφὴ μιὰ καὶ μόνη παρουσιάστηκε σωτηρία: τὸ Κράτος, ἓνας ἀτομιστικὸς κι' αὐτὸς μηχανισμὸς. Γιὰ νὰ εἰρηνεύσουν, τὰ ἔτομα συμβάλλονται καὶ ἀναθέτουν μὲ κοινὴ συμφωνία τὴ διακυβέρνηση σὲ μιὰν ἡγετικὴν ἐξουσία. Παιρτοῦνται μὲ τὴ θέλησή τους ἀπὸ τὴ δυναμικὴ πραγμάτωση τῶν ἐγωιστικῶν τάσεων τους καὶ ὑποτάσσονται στὴν κρατικὴ Ἀρχή. Μὲ τὴν αὐθυποταγὴ καὶ τὸν ἀμοιβαῖο περιορισμὸ πάλι μποροῦν καὶ ἱκανοποιοῦν τίς ἐγωιστικὲς τους ἐπιδιώξεις, ἀλλὰ μὲ κάποιο μέτρο καὶ χωρὶς ἡ ἀπληστία νὰ φέρνει τὴν ἀλληλεξόντωση καὶ τὴν ἀπώλεια τοῦ κέρδους. Ἐπομένως ἡ πολιτικὴ ὁργάνωση (ὅπου θυσιάζεται ἓνα μέρος τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωισμοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἐξουθενωθεῖ ὁλόκληρος μέσα στὴ σύγκρουσή του πρὸς τοὺς ἄλλους) εἶναι μέτρο ἀνάγκης· στὸ κράτος (στοὺς δεσμευτικοὺς περιορισμοὺς καὶ στὶς κυρώσεις του) τὰ ἔτομα καταφεύγουν ἀπὸ φόβο.

Στὸ σύστημα τοῦτο μὲ τίς σαφεῖς ἀρθρώσεις ὑπάρχει θαυμαστὴ συνέπεια καὶ θαυμαστότερη ἀκόμη παρρησία. Ὅπως στὸ φυσικὸ σύμπαν, ὅταν διαλύθηκε ἡ μαγεία του, ἔμειναν μάζες καὶ δυνάμεις καὶ ἡ Μηχανικὴ ἀνάλαβε νὰ ἐξηγήσει μὲ τοὺς νόμους τῶν κινήσεων τὰ φαινόμενά τους, ἔτσι καὶ στὸν ξεμαγεμένο ἠθικοπολιτικὸ κόσμον ἀπόμειναν ἐπιθυμίες καὶ τάσεις ἰδιοτελεῖς. Πάλι μιὰ Μηχανικὴ, ἡ Μηχανικὴ τῶν δυνάμεων τοῦ ἐγωισμοῦ, θὰ μποροῦσε κι' ἐδῶ νὰ δείξει μὲ ποῖο τρόπο αὐτὲς οἱ τυφλὲς δυνάμεις, γιὰ νὰ μὴ συγκρούονται καὶ φθίρονται, εἰρηνεύουν στὴν κατάσταση ἐνὸς ἀμοιβαίου ἐμποδισμοῦ—συνοδοιποροῦν ἢ ἀλληλοεξουδετερώνονται.

(Ἀκολουθεῖ)

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Ἡ Μαθηματικὴ Ἀπόδειξις Προτάσεις τῆς Γεωμετρίας (II) *

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ :

10. Δύο ἐφεξῆς γωνίες, τῶν ὁποίων οἱ ἐξωτερικὲς πλευρὲς κεῖνται ἐπ' εὐθείας, εἶναι παραπληρωματικὲς.

Ἐδῶ ἔχομε δύο συνθήκες στὴν ὑπόθεση :

α) οἱ γωνίες εἶναι ἐφεξῆς,

β) οἱ μὴ κοινὲς πλευρὲς κεῖνται ἐπ' εὐθείας.

Στὸ συμπέρασμα ἔχομε μιὰ συνθήκη :

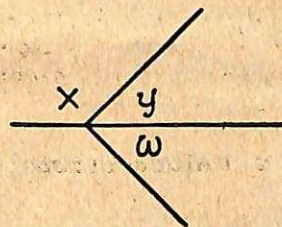
γ) οἱ γωνίες εἶναι παραπληρωματικὲς.

Θὰ λάβωμε λοιπὸν τίς ἐξῆς δύο μερικὲς ἀντίστροφες :

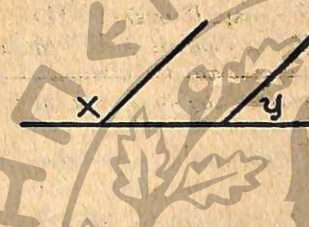
(α, γ) → β : Ἐὰν δύο γωνίες παραπληρωματικὲς εἶναι ἐφεξῆς, οἱ μὴ κοινὲς πλευρὲς τῶν κεῖνται ἐπ' εὐθείας.

(β, γ) → α : Ἐὰν δύο παραπληρωματικὲς γωνίες ἔχουν τίς μὴ κοινὲς πλευρὲς τῶν ἐπ' εὐθείας, οἱ γωνίες εἶναι ἐφεξῆς.

Ἀπὸ αὐτὲς ἡ πρώτη εἶναι ἀληθὴς, ἐνῶ ἡ δεύτερη ψευδής. Διότι, ἂν λάβωμε τὴν γωνίαν ω ἴση πρὸς τὴν γωνίαν ψ καὶ στὴ θέση πού δεικνύει τὸ σχ. 2, τότε οἱ γωνίες χ καὶ ω εἶναι παραπληρωματικὲς καὶ ἔχουν τίς δύο πλευρὲς τῶν ἐπ' εὐθείας, χωρὶς μὸλον τοῦτο νὰ εἶναι ἐφεξῆς. Ἐπίσης στὸ σχ. 3 οἱ γωνίες χ, ψ εἶναι παραπληρωματικὲς καὶ ἔχουν τίς δύο πλευρὲς τῶν ἐπ' εὐθείας χωρὶς νὰ εἶναι ἐφεξῆς. Ψευδής

Σχ. 2

Σχ. 3

εἶναι ἐπίσης ἡ ὀλικὴ ἀντίστροφος τῆς δοθείσης προτάσεως.

11. Παντὸς παραλληλογράμμου οἱ ἀπέναντι πλευρὲς εἶναι ἴσες.

Ἡ ὑπόθεση ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς δύο μέρη :

α) Δύο ἀπέναντι πλευρὲς εἶναι παράλληλες.

β) Οἱ δύο ἄλλες εἶναι ἐπίσης παράλληλες.

Τὸ συμπέρασμα ἀποτελεῖται ὁμοίως ἀπὸ δύο μέρη :

γ) Δύο ἀντικείμενες πλευρὲς εἶναι ἴσες.

δ) Οἱ δύο ἄλλες εἶναι ἐπίσης ἴσες.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 58.

Ἐὰν καλέσωμεν α, α' καὶ β, β' τὰ ζεύγη τῶν ἴσων καὶ παραλλήλων πλευρῶν, ἡμποροῦμε νὰ δώσωμε στὸ θεώρημα τὴν ἐξῆς στενογραφικὴν παράστασιν :

(A)	Υπόθεσις	$\alpha \parallel \alpha'$	$\beta \parallel \beta'$
	Συμπέρασμα	$\alpha = \alpha'$	$\beta = \beta'$

Ἐντεῦθεν λαμβάνομε τὴν ἐξῆς τέσσαρες μερικὰς ἀντίστροφες :

(I)	Υπόθεσις	$\alpha = \alpha'$	$\beta \parallel \beta'$
	Συμπέρασμα	$\alpha \parallel \alpha'$	$\beta = \beta'$

(II)	Υπόθεσις	$\alpha \parallel \alpha'$	$\beta = \beta'$
	Συμπέρασμα	$\alpha = \alpha'$	$\beta \parallel \beta'$

(III)	Υπόθεσις	$\alpha \parallel \alpha'$	$\alpha = \alpha'$
	Συμπέρασμα	$\beta = \beta'$	$\beta \parallel \beta'$

(IV)	Υπόθεσις	$\beta = \beta'$	$\beta \parallel \beta'$
	Συμπέρασμα	$\alpha = \alpha'$	$\alpha \parallel \alpha'$

Οἱ δύο πρῶτες ἀποτελοῦν δύο μορφὰς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προτάσεως :

Ἐὰν τετραπλεύρου δύο ἀπέναντι πλευρὲς εἶναι ἴσες καὶ οἱ δύο ἄλλες παράλληλές, τὸ σχῆμα θὰ εἶναι παραλληλόγραμμον.

Ἡ πρότασις αὕτη εἶναι προφανῶς ψευδής, ὥς περιλαμβάνονσα τὴν περίπτωσιν τοῦ ἰσοσκελοῦς τραπεζίου.

Οἱ δύο τελευταῖες ἀποτελοῦν ἐπίσης δύο μορφὰς μιᾶς ἄλλης προτάσεως :

Ἐὰν δύο ἀπέναντι πλευρὲς τετραπλεύρου εἶναι ἰσοπαραλλήλές (ἴσες καὶ παράλληλές), τὸ σχῆμα εἶναι παραλληλόγραμμον.

Ἡ πρότασις αὕτη ὡς γνωστὸν ἀληθεύει. Ἀληθεύει δὲ ἐπίσης καὶ ἡ ὁλικὴ ἀντίστροφος τῆς (A) :

(V)	Υπόθεσις	$\alpha = \alpha'$	$\beta = \beta'$
	Συμπέρασμα	$\alpha \parallel \alpha'$	$\beta \parallel \beta'$

ἦτοι :

Ἐὰν τετραπλεύρου οἱ ἀπέναντι πλευρὲς εἶναι ἴσες, τὸ σχῆμα εἶναι παραλληλόγραμμον.

12. Θεώρημα τοῦ SIMSON : Ἐκ σημείου P περιφερείας Θ ἄγονται κάθετες α', β', γ' ἐπὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἐγγεγραμμένου εἰς αὐτὴν τριγώνου. Οἱ τρεῖς πόδες A', B', Γ' τῶν καθέτων τούτων ἐπὶ τὰς ἀντίστοιχας πλευρὰς α, β, γ τοῦ τριγώνου κεῖνται ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας ϵ .

Διακρίνομε τὴν ἐξῆς ἐν ὅλῳ ομάδες ἀπλῶν συνθηκῶν :

1. Τὸ τρίγωνον $AB\Gamma$ εἶναι ἐγγεγραμμένον εἰς τὴν περιφέρειαν Θ , ἦτοι :

$A.\Theta \quad B.\Theta \quad \Gamma.\Theta$

(Ἡ τελεία παριστάνει τὴν συμβολήν).

2. Τὸ σημεῖον P κεῖται ἐπὶ τῆς περιφερείας Θ , ἦτοι : $P.\Theta$.

3. Οἱ εὐθεῖες α', β', γ' εἶναι ἀντιστοίχως κάθετες ἐπὶ τὰς πλευρὰς α, β, γ , ἦτοι :

$\alpha' \perp \alpha \quad \beta' \perp \beta \quad \gamma' \perp \gamma$

4. Οἱ εὐθεῖες α', β', γ' διέρχονται ὅλες ἀπὸ τοῦ σημείου P , ἦτοι :

$P.\alpha' \quad P.\beta' \quad P.\gamma'$

5. Τὰ σημεῖα A', B', Γ' κεῖνται ἐπὶ τῶν εὐθειῶν α, β, γ ἀντιστοίχως, ἦτοι :

$A'.\alpha \quad B'.\beta \quad \Gamma'.\gamma$

6. Τὰ σημεῖα A', B', Γ' κεῖνται ἐπὶ τῶν εὐθειῶν α', β', γ' ἀντιστοίχως, ἦτοι :

$A'.\alpha' \quad B'.\beta' \quad \Gamma'.\gamma'$

7. (Συμπέρασμα). Τὰ σημεῖα A', B', Γ' κεῖνται ἐπὶ μιᾶς εὐθείας ϵ , ἦτοι :

$A'.\epsilon \quad B'.\epsilon \quad \Gamma'.\epsilon$

Οἱ ἐξῆς πρῶτες ομάδες ἀπαρτίζουν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θεωρήματος. Θέτοντας ἐκάστοτε μία συνθήκη ἀπὸ κάθε ομάδα ὡς συμπέρασμα, λαμβάνομε τὴν ἀκόλουθον, κατὰ σειράν, μερικὰς ἀντίστροφες :

1. Συμπέρασμα μιᾶς τῶν συνθηκῶν τῆς πρώτης ομάδος.

Ἐὰν οἱ πόδες τῶν ἐκ σημείου P καθέτων ἐπὶ τὰς πλευρὰς τριγώνου $AB\Gamma$ κεῖνται ἐπ' εὐθείας, μία κορυφὴ τοῦ τριγώνου κεῖται ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς ὀριζομένης ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων κορυφῶν καὶ τοῦ σημείου P .

2. Συμπέρασμα ἡ συνθήκη (2).

Ἐὰν οἱ πόδες τῶν ἐκ τοῦ σημείου P καθέτων ἐπὶ τὰς πλευρὰς τριγώνου κεῖνται ἐπ' εὐθείας, τὸ σημεῖον P κεῖται ἐπὶ τῆς περὶ τὸ τρίγωνον περιγεγραμμένης περιφερείας.

3. Συμπέρασμα μιᾶς τῶν συνθηκῶν τῆς δευτέρας ομάδος (3).

Ἐὰν ἐκ σημείου P κειμένου ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς περιγεγραμμένης περὶ τρίγωνον $AB\Gamma$ ἄχθουν κάθετες ἐπὶ δύο πλευρὰς τοῦ τριγώνου καὶ ἡ εὐθεῖα ϵ ἡ ἐπιζευγνύουσα τοὺς πόδες τῶν, τότε ἡ εὐθεῖα ἡ ἐνοῦσα τὸ σημεῖον P μετὰ τοῦ σημείου καθ' ὃ τέμνεται ἡ τρίτη πλευρὰ ὑπὸ τῆς ϵ εἶναι κάθετος ἐπὶ τὴν πλευρὰν αὐτὴν.

4. Συμπέρασμα μιᾶς τῶν συνθηκῶν τῆς τρίτης ομάδος (4).

Ἐὰν ἐκ σημείου P κειμένου ἐπὶ τῆς περὶ τὸ τρίγωνον $AB\Gamma$ περιγεγραμμένης περιφερείας ἄχθουν κάθετες ἐπὶ δύο πλευρὰς τοῦ τριγώνου καὶ ἡ εὐθεῖα ϵ ἡ ἐπιζευγνύουσα τοὺς πόδες τῶν, τότε ἡ κάθετος ἐπὶ τὴν τρίτην πλευρὰ στὸ σημεῖον, ὅπου τέμνεται ὑπὸ τῆς ϵ , διέρχεται διὰ τοῦ P .

5. Συμπέρασμα μιᾶς τῶν συνθηκῶν τῆς τέταρτης ομάδος (5).

Ἐὰν ἐκ σημείου P κειμένου ἐπὶ τῆς περὶ τὸ τρίγωνον $AB\Gamma$ περιγεγραμμένης περιφερείας ἄχθουν κάθετες ἐπὶ δύο πλευρὰς τοῦ τριγώνου καὶ ἡ εὐθεῖα ϵ ἐπιζευγνύουσα τοὺς πόδες τῶν, τότε ἡ ἐκ τοῦ P κάθετος ἐπὶ τὴν τρίτην πλευρὰ τέμνει τὴν εὐθεῖαν ϵ εἰς σημεῖον A' κειμένου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς.

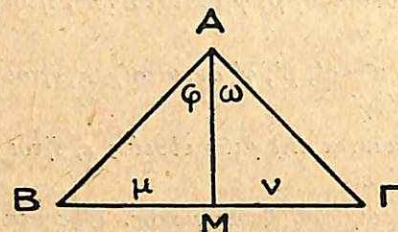
6. Συμπέρασμα μιᾶς τῶν συνθηκῶν τῆς πέμπτης ομάδος (6).

Ἐὰν ἐκ σημείου P κειμένου ἐπὶ τῆς περὶ τὸ τρίγωνον $AB\Gamma$ περιγεγραμμένης περιφερείας ἄχθουν κάθετες ἐπὶ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ τριγώνου καὶ ἡ εὐθεῖα ϵ ἡ ἐπιζευγνύουσα τοὺς πόδες τῶν, τότε ἡ ἐκ τοῦ P κάθετος ἐπὶ τὴν τρίτην πλευρὰ διέρχεται διὰ τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη τέμνεται ὑπὸ τῆς ϵ .

Λόγῳ τῆς ὁναλογίας, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζουν οἱ συνθήκες κάθε ομάδος μεταξὺ τῶν, εἶναι ἐνόητον ὅτι καὶ αἱ τρεῖς δίδουν, τιθέμενες ὡς συμπέρασμα, τὴν ἴδια μερικὴν ἀντίστροφο. Οἱ ἀνωτέρω λοιπὸν ἐξῆς εἶναι οἱ μόνες διαφορές, τὰς ὁποῖες ἡμποροῦμε νὰ σχηματίσωμε, καὶ ἀληθεύουν ὅλες.

13. Ἐὰν ἑνα τρίγωνον εἶναι ἰσοσκελές, τὸ ἐκ τῆς κο-

ρυφῆς ὕψος διχοτομεῖ τὴν βάσιν καὶ τὴ γωνία τῆς κορυφῆς.

Σχ. 4

Ἐστω τὸ ἰσοσκελὲς τρίγωνον $AB\Gamma$ (σχ. 4), τοῦ ὁποῖου οἱ ἴσες πλευρὲς εἶναι οἱ AB καὶ AG , τὸ δὲ ὕψος AM . Ἐὰν φ , ω καὶ μ , ν εἶναι ἀντιστοιχῶς τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα τὸ ὕψος χωρίζει τὴν γωνίαν τῆς κορυφῆς καὶ τὴν βάσιν τοῦ τριγώνου, τότε οἱ ἀπαρτίζουσες τὸ θεώρημα συνθήκες ἡμποροῦν συνοπτικῶς νὰ γραφοῦν καὶ νὰ ταχθοῦν ὡς ἑξῆς :

ὑπόθεση	$AB = AG$ (ἰσοσκελὲς) $AM \perp BG$ (ὕψος)
Συμπέρασμα	$\varphi = \omega$ (διχοτόμος) $\mu = \nu$ (μεσοκάθετος)

Τώρα συνάγομε τις ἑξῆς τέσσερες μερικὲς ἀντίστροφες :

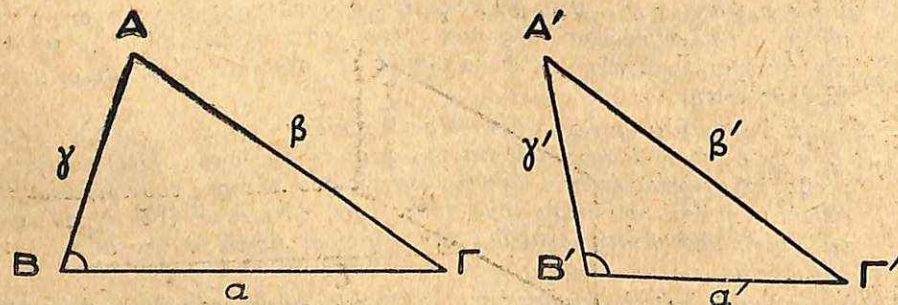
- Ἐὰν ἡ διχοτόμος τριγώνου εἶναι συγχρόνως καὶ ὕψος αὐτοῦ, τότε τὸ τρίγωνον εἶναι ἰσοσκελὲς καὶ ἡ βάσις του διχοτομεῖται ὑπὸ τοῦ ὕψους.
- Ἐὰν ἓνα τρίγωνον εἶναι ἰσοσκελὲς, ἡ διχοτόμος τῆς γωνίας τῆς κορυφῆς του εἶναι συγχρόνως ὕψος καὶ μεσοκάθετος.
- Ἐὰν τὸ ὕψος τριγώνου εἶναι συγχρόνως καὶ μεσοκάθετος, τότε τὸ τρίγωνον εἶναι ἰσοσκελὲς καὶ ἡ γωνία τῆς κορυφῆς του διχοτομεῖται ὑπὸ τοῦ ὕψους.
- Ἡ μεσοκάθετος τῆς βάσεως ἰσοσκελοῦς τριγώνου διέρχεται διὰ τῆς κορυφῆς του καὶ διχοτομεῖ τὴν γωνίαν τῆς κορυφῆς.

Ὅλες οἱ ἀνωτέρω προτάσεις ἀληθεύουν, ἀληθεύει δὲ ἀκόμη καὶ ἡ ὁλικὴ ἀντίστροφος :

- Ἐὰν ἡ διχοτόμος γωνίας τριγώνου καὶ ἡ μεσοκάθετος τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς συμπίπτουν, τότε τὸ τρίγωνον εἶναι ἰσοσκελὲς.

14. Δύο τρίγωνα ἔχοντα δύο πλευρὰς αὐτῶν ἴσες μίαν πρὸς μίαν καὶ μίαν γωνίαν, κειμένην ἀπέναντι μιᾶς τῶν ἴσων πλευρῶν, ἴσην ἢ εἶναι ἴσα ἢ οἱ ἄλλες δύο γωνίες οἱ κείμενες ἀπέναντι τῶν ἄλλων δύο ἴσων πλευρῶν εἶναι παραπληρωματικὲς.

Ἐστώσαν τὰ τρίγωνα $AB\Gamma$ καὶ $A'B'\Gamma'$ (σχ. 5), τὰ ὁποῖα ἔχουν ἴσες τις πλευρὰς β καὶ β' , γ καὶ γ' , καὶ τις γωνίες Γ καὶ Γ' .

Σχ. 5

Κατὰ τὸ θεώρημα, τὰ τρίγωνα ἢ θὰ εἶναι ἴσα ἢ θὰ ἔχουν τις γωνίες των B καὶ B' παραπληρωματικὲς.

Οἱ ἀπαρτίζουσες τὸ θεώρημα συνθήκες ἡμποροῦν συνοπτικῶς νὰ γραφοῦν κατὰ τὴν ἀκόλουθο διάταξη :

ὑπόθεση	$\beta = \beta', \gamma = \gamma', \Gamma = \Gamma'$
Συμπέρασμα	ἢ τὰ τρίγωνα εἶναι ἴσα ἢ $B + B' = 2$ ὀρθαί.

Ἐὰν ἰσχύῃ ἡ πρώτη διάζευξη, ὅτι δηλαδὴ τὰ τρίγωνα εἶναι ἴσα, τότε θὰ ἔχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα των ἴσα καὶ ἡμποροῦμε μὲ ἀντιστροφή νὰ λάβωμεν ὅλες τις γνωστὲς περιπτώσεις ἰσότητος τῶν τριγώνων.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν δεύτερη διάζευξη, ὅτι δηλαδὴ οἱ γωνίες B καὶ B' εἶναι παραπληρωματικὲς, ἡμποροῦμε νὰ σχηματίσωμε τρεῖς ἐν ὅλῳ ἀληθεύουσες μερικὲς ἀντίστροφες, ὡς κάτωθι :

ὑπόθεση	$\beta = \beta', \Gamma = \Gamma', B - B' = 2$
---------	--

1)	Συμπέρασμα $\gamma = \gamma'$
----	-------------------------------

Ἦτοι : Ἐὰν εἰς δύο τρίγωνα μία γωνία τοῦ ἑνὸς εἶναι ἴση μὲ μίαν γωνίαν τοῦ ἄλλου, μία δὲ ἄλλη γωνία τοῦ πρώτου εἶναι παραπληρωματικὴ μιᾶς γωνίας τοῦ ἄλλου, καὶ οἱ πλευρὲς οἱ κείμενες ἀπέναντι τῶν παραπληρωματικῶν γωνιῶν εἶναι ἴσες, τότε οἱ πλευρὲς τῶν τριγώνων, οἱ ὁποῖες κεῖνται ἀπέναντι τῶν ἴσων γωνιῶν, εἶναι ἴσες.

ὑπόθεση	$\Gamma = \Gamma', B - B' = 2, \gamma = \gamma'$
---------	--

2)	Συμπέρασμα $\beta = \beta'$
----	-----------------------------

Ἦτοι : Ἐὰν εἰς δύο τρίγωνα μία γωνία τοῦ ἑνὸς εἶναι ἴση μὲ μίαν γωνίαν τοῦ ἄλλου, μία δὲ ἄλλη γωνία τοῦ πρώτου εἶναι παραπληρωματικὴ μιᾶς γωνίας τοῦ ἄλλου καὶ οἱ πλευρὲς οἱ κείμενες ἀπέναντι τῶν ἴσων γωνιῶν εἶναι ἴσες, τότε οἱ πλευρὲς οἱ κείμενες ἀπέναντι τῶν παραπληρωματικῶν γωνιῶν εἶναι ἴσες.

ὑπόθεση	$\beta = \beta', \gamma = \gamma', B + B' = 2$
---------	--

3)	Συμπέρασμα $\Gamma = \Gamma'$
----	-------------------------------

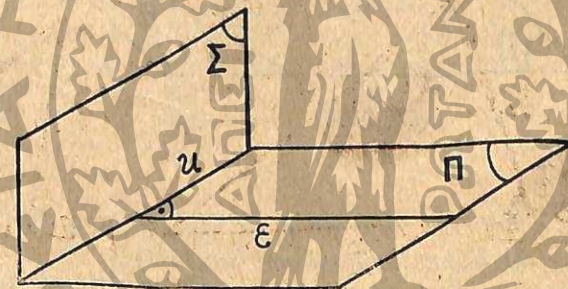
Ἦτοι : Ἐὰν δύο τρίγωνα ἔχουν δύο πλευρὰς ἴσες μίαν πρὸς μίαν καὶ δύο γωνίες κείμενες ἀπέναντι ἴσων πλευρῶν παραπληρωματικὲς, τότε ἔχουν ἴσες τις δύο γωνίες πρὸς κείναι ἀπέναντι τῶν δύο ἄλλων ἴσων πλευρῶν.

- Ἐὰν δύο ἐπίπεδα εἶναι κάθετα, κάθε εὐθεΐα τοῦ ἑνὸς κάθετος ἐπὶ τὴν κοινὴν τομὴν εἶναι κάθετος ἐπὶ τὸ ἄλλο.

Ἐστώσαν Π καὶ Σ δύο ἐπίπεδα κάθετα τεμνόμενα κατὰ τὴν εὐθεΐαν κ , ἔστω δὲ ἀκόμη καὶ εὐθεΐα ϵ κειμένη ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου Π καὶ κάθετος ἐπὶ τὴν κοινὴν τομὴν κ . Ἡ εὐθεΐα ϵ θὰ εἶναι κάθετος ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον Σ (σχ. 6).

Τὸ θεώρημα ὑπὸ στενογραφικὴν μορφήν θὰ διατυπωθῇ ὡς ἑπεται :

ὑπόθεση	$\Pi \perp \Sigma, \epsilon \perp \kappa, \epsilon \perp \Sigma$
Συμπέρασμα	$\epsilon \perp \Sigma$

Σχ. 6

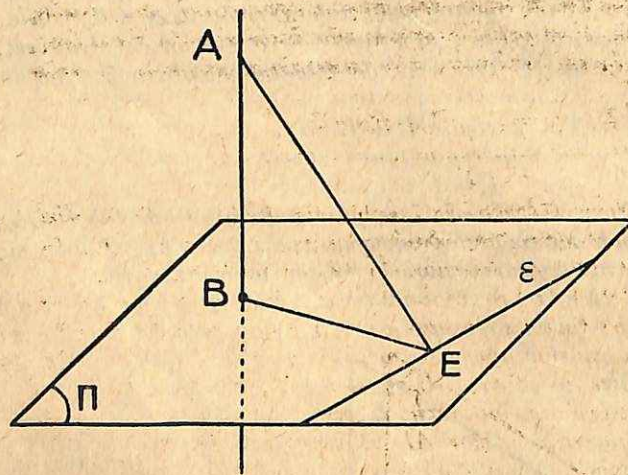
Εντεῦθεν λαμβάνομε τις κάτωθι τρεῖς ἀληθεύουσες μερικὲς ἀντίστροφες :

- 1)

Υπόθεση	$\epsilon \perp \Sigma, \epsilon \perp \Pi, \epsilon \perp \Sigma$
Συμπέρασμα	$\Pi \perp \Sigma$
- Ἦτοι : Ἐάν εὐθεία κειμένη ἐπὶ ἐπιπέδον εἶναι κάθετος ἐπὶ ἄλλο ἐπίπεδο, τὰ δύο ἐπίπεδα εἶναι κάθετα.
- 2)

Υπόθεση	$\Pi \perp \Sigma, \epsilon \perp \Sigma, \epsilon \perp \Sigma$
Συμπέρασμα	$\epsilon \perp \Pi$
- Ἦτοι : Ἐάν δύο ἐπίπεδα εἶναι κάθετα καὶ διὰ τυχόντος σημείου τῆς κοινῆς τομῆς ἀχθῇ κάθετος ἐπὶ τὸ ἓνα, αὕτη θὰ κεῖται ἐπὶ τοῦ ἄλλου.
- 3)

Υπόθεση	$\Pi \perp \Sigma, \epsilon \perp \Pi, \epsilon \perp \Sigma$
Συμπέρασμα	$\epsilon \perp \Sigma$
- Ἦτοι : Ἐάν δύο ἐπίπεδα εἶναι κάθετα καὶ μία εὐθεῖα τοῦ ἑνὸς εἶναι κάθετος ἐπὶ τὸ ἄλλο, αὕτη θὰ εἶναι κάθετος καὶ ἐπὶ τὴν κοινὴν τομὴν.
- Ἡ ἀλήθεια τῆς τελευταίας αὐτῆς προτάσεως εἶναι προφανής.
16. **Θεώρημα τῶν τριῶν κάθετων.**
Ἐάν ἐκ τοῦ ποδὸς τῆς ἐπὶ ἐπιπέδον καθέτου ἀχθῇ κάθετος ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν τοῦ ἐπιπέδου, τότε ἡ εὐθεῖα ποὺ ἐνώνει τὸ ἴχνος τῆς καθέτου αὐτῆς μὲ ἓνα σημεῖον τῆς πρώτης καθέτου, θὰ εἶναι κάθετος ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν τοῦ ἐπιπέδου.

Σχ. 7

Ἐάν ἀναφεροῦμε στὸ σχ. 7, δυνάμεθα νὰ καταστρώσωμεν ὡς ἑξῆς τις συνθήκες τοῦ θεωρήματος :

- 1) Ἡ εὐθεῖα AB εἶναι κάθετος ἐπὶ τὸ ἐπίπεδο Π, ἦτοι $AB \perp \Pi$.
- 2) Ἡ εὐθεῖα BE εἶναι κάθετος ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν ε, ἦτοι $BE \perp \epsilon$.
- 3) Ἡ εὐθεῖα ε κεῖται ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου Π, ἦτοι $\epsilon \perp \Pi$.
- 4) Ἡ εὐθεῖα BE κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου Π, ἦτοι $BE \perp \Pi$.
- 5) (Συμπέρασμα). Ἡ εὐθεῖα AE εἶναι κάθετος ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν ε, ἦτοι $AE \perp \epsilon$.

Εντεῦθεν λαμβάνομε τις ἑξῆς τέσσερες ἀληθεύουσες ἀντίστροφες :

- 1) Συμπέρασμα ἢ συνθήκη $AB \perp \Pi$.
Ἐάν δύο τεμνόμενες εὐθεῖες εἶναι εἰς τὸ σημεῖον τῆς τομῆς των κάθετες ἐπὶ τὴν αὐτὴν εὐθεῖαν ἑνὸς ἐπιπέδου καὶ ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν κεῖται ἐν τῷ ἐπιπέδῳ, τότε ἡ ἐξ ἑνὸς σημείου τῆς δευτέρας ἀγομένη κάθετος ἐπὶ τὴν πρώτην θὰ εἶναι κάθετος καὶ ἐπὶ τὸ ἐπίπεδο.
- 2) Συμπέρασμα ἢ συνθήκη $B \perp \epsilon$.

Ἐάν ἐκ δύο εὐθειῶν, ἀρχομένων ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου, ἡ μία εἶναι κάθετος ἐπὶ ἐπίπεδον ἢ δὲ ἄλλη ἐπὶ εὐθεῖαν τοῦ ἐπιπέδου, ἡ εὐθεῖα ποὺ ἐνώνει τοὺς πόδες τῶν καθέτων αὐτῶν εἶναι κάθετος ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν τοῦ ἐπιπέδου.

- 3) Συμπέρασμα ἢ συνθήκη $\epsilon \perp \Pi$.
Ἐάν ὀρθογωνίου τριγώνου ABE ἡ μία τῶν καθέτων κεῖται ἐπὶ ἐπιπέδον Π, ἢ δὲ ἄλλη AB εἶναι κάθετος ἐπὶ τὸ Π, ἢ εἰς τὴν κορυφὴν E τοῦ τριγώνου ἀγομένη κάθετος ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον αὐτοῦ κεῖται ὅλη ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου Π.
- 4) Συμπέρασμα ἢ συνθήκη $BE \perp \Pi$.
Ἐάν ἐκ σημείου A, ἐκτὸς τοῦ ἐπιπέδου Π κείμενον, ἀχθῇ ἡ κάθετος AB ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον καὶ ἡ κάθετος AE ἐπὶ εὐθεῖαν ε τοῦτον, μὴ διερχομένην διὰ τοῦ ποδὸς τῆς AB, ἡ κοινὴ κάθετος τῶν εὐθειῶν AB καὶ ε κεῖται ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου Π.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΜΟΝΑΔΙΚΟΤΗΤΟΣ

17. Συχνὰ ἀπαντῶμεν στὴν Γεωμετρίαν μίαν ἰδιάζουσα μορφὴν προτάσεων, τῶν ὁποίων ὁ γενικὸς τύπος θὰ ἦδύνατο νὰ τεθῇ ὡς ἑξῆς :

Στοιχεῖο πληροῦν τις συνθήκες A εἶναι ἓνα καὶ μόνον.

Ἐκφράζον δηλαδὴ οἱ προτάσεις αὐτὲς ὅτι τὸ στοιχεῖο τὸ πληροῦν ὁρισμένες συνθήκες εἶναι μοναδικόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσαμε τις προτάσεις αὐτὲς **πρᾶξεις μοναδικότητος**, ἐλλείψει καταλληλοτέρου ὅρου.

Οἱ ἐν λόγω πρᾶξεις παίζουν σπουδαιότατον ρόλον ὡς ἀποδεικτικὰ μέσα κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἔρευνα καὶ ἡ χρησιμότης των, γι' αὐτό, εἶναι συγχροτάτη. Ἀρκεῖ νὰ ρίξωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τὰ ἐν χρησὶ ἐγχειρίδια Γεωμετρίας καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸ 1ο βιβλίον, ποὺ εἶναι καὶ τὸ βασικώτερον. Θὰ παρατηρήσωμε ὅτι τὸ βιβλίον ἀσχολεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀμέσως μὲ προτάσεις, ὅπως οἱ κάτωθι :

1. Ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον μία μόνον εὐθεῖα ἄγεται.
 2. Ἀπὸ σημείου εὐθείας μία μόνον ἄγεται κάθετος ἐπ' αὐτήν (ἐν τῷ ἐπιπέδῳ).
 3. Ἀπὸ σημείου ἐκτὸς εὐθείας μία μόνον κάθετος ἄγεται ἐπ' αὐτήν.
 4. Ἀπὸ σημείου ἐκτὸς εὐθείας κειμένου μία μόνον παράλληλος ἄγεται πρὸς τὴν εὐθεῖαν.
- Ἐν συνεχείᾳ δὲ εὐρίσκομε καὶ ἓνα πλῆθος ἄλλων ὁμοιοτύπων προτάσεων, ἀπὸ τις ὁποῖες ἀπαριθμοῦμε κατωτέρω τις σπουδαιότερες :
5. Πᾶν εὐθύγραμμον τμήμα ἔχει ἓνα μόνον μέσον.
 6. Πᾶν κυκλικὸν τόξον ἔχει ἓνα μόνον μέσον.
 7. Πᾶσα γωνία ἔχει μίαν μόνον διχοτόμον.
 8. Ἐπ' εὐθείας καὶ ἀπὸ σημείου αὐτῆς A πρὸς μίαν φορὰν ἓνα καὶ μόνον σημεῖον B ὑπάρχει τοιοῦτον ὥστε τὸ μήκος AB νὰ ἰσοῦται πρὸς δοθὲν μήκος.
 9. Ἐπὶ περιφερείας καὶ ἀπὸ σημείου αὐτῆς A πρὸς μίαν φορὰν ἓνα καὶ μόνον σημεῖον B ὑπάρχει τοιοῦτον ὥστε τὸ τόξον AB νὰ ἰσοῦται πρὸς δοθὲν μέτρον.
 10. Ἀπὸ σημείου O εὐθείας OA μία μόνον εὐθεῖα OB ὑπάρχει πρὸς τὸ ἓνα μέτρον τῆς OA, τοιαύτη ὥστε μὲ ἀρχικὴν πλευρὰν τὴν ἡμιεὐθεῖαν OA νὰ σχηματίζῃ γωνίαν (κυρτήν) ἴσην πρὸς δοθὲν μέτρον.
 11. Ἐξ ἐκάστης κορυφῆς τριγώνου διέρχεται μία μόνον διάμεσος, μία μόνον διχοτόμος, ἓνα μόνον ὕψος, μία μόνον συμμετροδιάμεσος.
 12. Τὸ συμμετρικὸν σχήματος ὡς πρὸς κέντρον ἢ ἀξονα εἶναι ἓνα καὶ μόνον (εἰς τὸ ἐπίπεδον).
 13. Δοθέντος εὐθυγράμμου τμήματος AB ὑπάρχει ἓνα μόνον ἐσωτερικὸν καὶ ἓνα μόνον ἐξωτερικὸν σημεῖον διαιροῦν τὸ τμήμα τοῦτο εἰς μέρη ἔχοντα λόγον δοθέντα. (Τὰ δύο σημεῖα ὁμοῦ λέγονται ἀρμονικὰ συζυγῇ ἀλλήλων ὡς πρὸς τὰ ἄκρα A, B τοῦ ὑπ' ὄψην εὐθυγράμμου τμήματος).

14. Ἀπὸ τρία σημεῖα μὴ ἐπ' εὐθείας κείμενα μία καὶ μόνον περιφέρεια διέρχεται.

15. Πᾶσα περιφέρεια ἔχει ἓνα μόνον κέντρον.

16. Εἰς σημεῖον περιφέρειας μία μόνον εφαπτομένη αὐτῆς ἄγεται.

Τῆς ἰδίας μορφῆς προτάσεις ἔχομεν ἐπίσης καὶ εἰς τὸν χώρον (Στερεομετρία), ὅπως π.χ. οἱ ἑξῆς :

17. Ἀπὸ τρία σημεῖα μὴ ἐπ' εὐθείας κείμενα ἓνα καὶ μόνον ἐπίπεδον διέρχεται.

18. Ἀπὸ εὐθείαν καὶ σημεῖον ἐκτὸς αὐτῆς ἓνα καὶ μόνον ἐπίπεδον διέρχεται.

19. Ἀπὸ σημεῖον εὐθείας ἓνα καὶ μόνον ἐπίπεδον ἄγεται κάθετον ἐπὶ τὴν εὐθείαν.

20. Ἀπὸ σημεῖον ἐκτὸς εὐθείας ἓνα καὶ μόνον ἐπίπεδον ἄγεται κάθετον ἐπὶ τὴν εὐθείαν.

21. Ἀπὸ σημεῖον ἐπίπεδον μία μόνον κάθετος ἄγεται ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον.

22. Ἀπὸ σημεῖον ἐκτὸς ἐπίπεδον μία μόνον κάθετος ἄγεται ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον.

23. Πᾶσα δίδρομος γωνία ἔχει ἓνα μόνον διχοτομοῦν ἐπίπεδον.

24. Διὰ τεσσάρων σημείων μὴ ἐφ' ἑνὸς ἐπίπεδου κειμένων ἢ τρία τῶν ὁποίων δὲν κεῖνται ἐπ' εὐθείας, διέρχεται μία καὶ μόνον σφαῖρα.

25. Πᾶσα σφαῖρα ἔχει ἓνα μόνον κέντρον.

26. Εἰς ἕκαστον σημεῖον τῆς ἐπιφανείας σφαίρας ὑπάρχει ἓνα μόνον ἐπίπεδον εφαπτόμενον αὐτῆς.

27. Κατ' ἐκδοχὴν ἐπίπεδον ὑπάρχει ἓνα καὶ μόνον.

28. Τὸ συμμετρικὸν στερεοῦ ἢ ἐπίπεδον σχήματος πρὸς κέντρον ἢ ἐπίπεδον εἶναι ἓνα καὶ μόνον.

29. Κοινὴ κάθετος δύο εὐθειῶν ἀσυμβάτων ὑπάρχει μία καὶ μόνη.

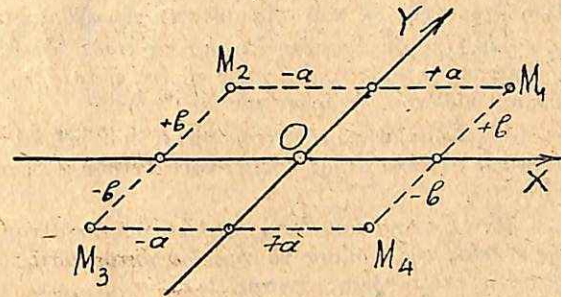
Στοιχεῖα πληροῦντα μίαν ἢ περισσότερας συνθήκας ὑπάρχουν ἐν γένει περισσότερα τοῦ ἑνός. Μὲ τὴν προσθήκην ὅμως καταλλήλων συνθηκῶν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν ἓνα ἕκαστον ἐκ τῶν στοιχείων αὐτῶν μοναδικόν. Π.χ. εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ μίας εὐθείας OX (σχ. 8) ὑπάρχουν δύο σημεῖα πληροῦντα τὴν συνθήκην $OM = \mu$, ὅπου μ δοθὲν μήκος. Εἶναι τὰ σημεῖα M καὶ M' τὰ κείμενα ἐκατέρωθεν τοῦ O εἰς ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ μήκος μ . Ἐὰν ὅμως μεταξὺ τῶν δύο φορῶν τῆς εὐθείας OX ἐκλέξωμεν τὴν μίαν ὡς θετικὴν καὶ τὴν ἄλλην ὡς ἀρνητικὴν καὶ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸ μήκος OM τὴν συνθήκην νὰ ἔχῃ φορὰν θετικὴν π.χ., τότε τὸ σημεῖον τοῦτο προσδιορίζεται μονοσημάντως. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς στηρίζεται ὡς γνωστὸν ἡ ἰδέα τοῦ ἁξονος (Καρτέσιος). Τυχούσα εὐθεῖα μεταβάλλεται ἀμέσως εἰς ἄξονα ἐὰν ὀρίσωμεν ἐπ' αὐτῆς τὴ θετικὴν φορὰ, τὴν μονάδα τοῦ μήκους καὶ ἓνα σημεῖον ὡς ἀρχὴν μετρήσεως τῶν ἀποστάσεων. Μήκη λαμβανόμενα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς πρὸς τὴ θετικὴν φορὰ τῆς εὐθείας λέγονται θετικὰ καὶ χαρακτηρίζονται μὲ τὸ σῆμα $+$, μήκη δὲ λαμβανόμενα πρὸς τὴν ἀρνητικὴν φορὰ τῆς εὐθείας ὀνομάζονται ἀρνητικὰ καὶ χαρακτηρίζονται μὲ τὸ σῆμα $-$. Ἐνα σημεῖον τὴν αὐτὴν ἀξονοῦ ὀρίζεται ἐντελῶς (μονοσημάντως) ἀπὸ τὴν ἀπόστασίν του ἐκ τῆς ἀρχῆς O καὶ ἀπὸ τὸ σῆμα, τὸ ὁποῖον φέρει. Τὴν ἀπόστασιν αὐτὴν μὲ τὸ σῆμα τῆς $+$ ἢ $-$ ὀνομάζομεν τετμημένην. Ἐχομεν λοιπὸν τὴν ἑξῆς πρότασιν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἄλλη διατύπωση τῆς ὑπ' ἀριθ. 8 δοθείσης ἀνωτέρω.

Σχ. 8

30. Σημεῖον ἐπὶ ἁξονος ἔχον δοθεῖσαν τετμημένην ὑπάρχει ἓνα καὶ μόνον.

Ἐὰν θεωρήσωμεν εἰς τὸ ἐπίπεδον δύο εὐθεῖες τεμνόμενες εἰς σημεῖον O καὶ ζητήσωμεν νὰ προσδιορίσωμεν ποῖον σημεῖον τοῦ ἐπίπεδου ἔχει τὴν ιδιότητα, ἂν ἀχθοῦν ἐξ αὐτοῦ οἱ παράλληλες πρὸς τὰς δύο εὐθεῖες, ν' ἀποτεμνοῦν ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ O τμήματα ἀντιστοίχως ἴσα πρὸς δοθέντα μήκη α καὶ β , θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τέτοια σημεῖα ὑπάρχουν ἐν ὅλῳ τέσσαρα (σχ. 9), ἀποτελοῦντα τὰς τέσσαρες κορυφὰς ἑνὸς παραλληλογράμμου.

Σχ. 9

Ἐὰν ὅμως θεωρήσωμεν τὰς εὐθεῖας αὐτὰς ὡς ἄξονες μὲ κοινὴν ἀρχὴν καὶ θετικὰς φορὰς OX , OY , τότε ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα σημεῖα ὀρίζεται μονοσημάντως ἀπὸ τὰ μήκη α καὶ β συντεταγμένα μὲ τὸ ἀρμόδιον σῆμα $+$ ἢ $-$, δυνάμει τοῦ ὁποῖου προσδιορίζεται ἡ φορὰ, πρὸς τὴν ὁποίαν λαμβάνονται τὰ μήκη α καὶ β , ἀναφορικῶς πρὸς κάθε ἄξονα. Τὰ μήκη α καὶ β , φέροντα τὸ σημεῖον $+$ ἢ $-$, λέγονται συντεταγμέναι τοῦ θεωρουμένου σημείου. Τὸ πρῶτον τετμημένην, τὸ δευτέρον τεταγμένην. Ἔτσι ἔχομεν τὴν πρότασιν :

31. Σημεῖον τοῦ ἐπίπεδου ἔχον δεδομένας συντεταγμένας ὡς πρὸς ὀρισμένον σύστημα ἁξόνων OX , OY εἶναι ἓνα καὶ μόνον.

Ἐὰν προσλάβωμεν καὶ τρίτον ἄξονα μὴ κείμενον ἐπὶ τοῦ ἐπίπεδου τῶν δύο OX καὶ OY , ἀλλὰ διερχόμενον διὰ τοῦ σημείου O (σχ. 10), λαμβανομένου κοινῆς ἀρχῆς τῶν τριῶν ἁξόνων, τότε τυχὸν σημεῖον τοῦ χώρου ὀρίζεται μονοσημάντως ἀπὸ τὴν προβολὴν του ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον τῶν ἁξόνων OX , OY παράλληλως πρὸς τὸν τρίτον OZ (ὀριζομένην διὰ τῶν συντεταγμένων τῆς) καὶ ἀπὸ μίαν τρίτην συντεταγμένην, ὀρίζουσαν μετὰ τοῦ σήματος τῆς τὴν ἐπὶ τῆς προβολούσης θέσιν τοῦ σημείου. Ἡ τρίτη αὕτη συντεταγμένη, παράλληλος πρὸς τὸν ἄξονα OZ , λέγεται κατ' ἁπλῆν, μαζὶ δὲ μὲ τὰς συντεταγμένας τῆς προβολῆς τοῦ σημείου ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον OX , OY (τετμημένης καὶ τεταγμένης) ἀποτελοῦν τὰς ἐν τῷ χώρῳ συντεταγμένας τοῦ ὅπου ὄψη σημείου ὡς πρὸς τὸ θεωρούμενον σύστημα ἁξόνων. Ἐχομεν λοιπὸν καὶ διὰ τὰ σημεῖα τοῦ χώρου τὴν πρότασιν :

32. Σημεῖον τοῦ χώρου ἔχον δεδομένας συντεταγμένας ὡς πρὸς ὀρισμένον σύστημα ἁξόνων OX , OY , OZ εἶναι ἓνα καὶ μόνον.

Συνήθως εἶναι ἡ περίπτωσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται δύο μόνον στοιχεῖα πληροῦντα δεδομένην συνθήκην. Ἡ ἀπομόνωσις τῶν στοιχείων ἡμπορεῖ τότε νὰ γίνῃ, ἂν χωρίσωμεν τὸ ἐπίπεδον ἢ τὸν χώρον εἰς δύο τμήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων νὰ περιλαμβάνῃ ἓνα καὶ μόνον ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα. Ὡς παραδείγματα ἀναφέρομεν τὰς κατωτέρω προτάσεις :

33. Πλαγία ἀγομένη ἐκ σημείου πρὸς εὐθείαν, ἔχουσα δοθὲν μήκος (μεγαλύ-

λειωδέστερο του όλου έργου. Γιατί έδω πιά έχουμε να ερευνήσουμε την ίδια τη φύση του πνεύματος, την ίδια τη φύση του Λόγου σαν όργανου που ψάχνει για την εύρεση της δικής του αλήθειας—δηλαδή της καθολικής αλήθειας, αφού Λόγος είναι το Πνεύμα, ο Θεός, η Δημιουργία. Στόν τόμο της «Γνωσιολογίας» παρακολουθούμε, από τη γένεσή τους ως την τελική τους διαμόρφωση, όλες τις φιλοσοφικές κοσμοθεωρίες που πριν αποφασίσουν να καταδυθούν στο μέγα μυστήριο του νοήματος και του σκοπού της ζωής, γύρουν να διαπλάσουν ένα ασφαλές πνευματικό όργανο έρευνας—αυτό που λέμε «σύστημα». Η φιλοσοφία είναι ο Λόγος που μαζί κρίνει και κρίνεται, που ελέγχει αυτοελεγχόμενος. Γι' αυτό, τίποτε ύψηλότερο δεν έχει να επιδείξει ο άνθρωπος νους από τα έργα των μεγάλων φιλοσόφων στην προσπάθειά τους να συλλάβουν με μόνο το λογικό την απόλυτη Αλήθεια και να δώσουν μια πειστική απάντηση σ' όλα τα βασανιστικά ερωτήματα για την ύπαρξη, που πιέζουν τον άνθρωπο.

Αυτά τα συστήματα, στη «Γνωσιολογία» του, ο κ. Παπανούτσος τα συνθέτει και τα ανάγει σε μια δική του σειρά και τάξη. Τα παρακολουθεί πώς γεννήθηκαν το ένα μέσα από το άλλο, πώς έφτασαν από τους προ-Σωκρατικούς φιλοσόφους ως τον Πλάτωνα και τον Άριστοτέλη κι ύστερα ως τον Σπινόζα, τον Ντεκάρτ, τον Κάντ και τον Έγκελ, και τα φέρνει με μεγάλη επιδεξιότητα ως τη δική μας νόηση. Έτσι ο κάθε φιλομαθής και στοχαστικός αναγνώστης με τη «Γνωσιολογία» μπορεί να κατατοπιστεί απόλυτα στο τι σημαίνει Είναι και Συνείδειναι, στο τι είναι Έμπειρία και Λόγος, στο να καταλάβει τα όρια που διαχωρίζουν τον κοινό από τον επιστημονικό νοο, στο να μπει μέσα στο νόημα της Φύσης και της Ιστορίας, της Φιλοσοφίας και της Θρησκείας. Κυρίως δέ, μέσα από τα κεφάλαια της «Γνωσιολογίας», θα μπορέσει ο αναγνώστης να συλλάβει καθαρά τις συναρπαστικές ιδιότητες και τις ασυμφιλίωτες αντιθέσεις που χωρίζουν ανέκαθεν σε δυο αντίμαχόμενα στρατόπεδα το παγκόσμιο φιλοσοφικό πνεύμα: τον ρεαλισμό και τον ιδεαλισμό, τον επιστημονικό υλισμό και την άκρατη μεταφυσική κ.ο.κ.

Γύρω από τους δυο αυτούς πόλους της φιλοσοφίας διαπερνάει ο κ. Παπανούτσος τον άξονα, επί του οποίου τοποθετεί τα επί μέρους γνω-

σιολογικά θέματα που αναφέραμε. Πρόκειται αληθινά για ένα πλήρες φιλοσοφικό φροντιστήριο. Διατρέχοντας συστηματικά και προσεχτικά τις σελίδες της «Γνωσιολογίας» και κλείνοντας τον τόμο της έχουμε πιά ολοκλήρωτη συνείδηση του τι είναι «πνεύμα», του τι είναι «γνώση», του τι είναι «φιλοσοφία», έμβαθύνουμε σ' όλους τους έν χρήσει φιλοσοφικούς όρους, μαθαίνουμε τι ακριβώς πρόσφεραν στην υπόθεση της Αλήθειας οι μεγάλοι φιλόσοφοι όλων των αιώνων. Με δυο λόγια, με τη «Γνωσιολογία» μπορούμε να πούμε πώς «είδαμε» τις αιώνιες και περιλαμπρές μορφές των ιδεών που αστράφτουν εκεί ψηλά πέρα και πάνω από τον τυφλό, στενό και αποσπασματικό κόσμο της καθημερινότητας και της ανάγκης. Κι' όταν πιά κανείς «δεί» με αυτό τον τρόπο, μπορεί πιά μόνος του να ταξιδέψει άφοβα στον ώκεανό της παγκοσμίου φιλοσοφίας, μπορεί πιά γυμνασμένος να χτυπήσει την πόρτα των μεγάλων φιλοσόφων και να διαλέξει το λιμάνι που θα τον λυτρώσει από την ατομική φιλοσοφική του αγωνία. Αυτή την πολύτιμη βοήθεια μάς προσφέρουν τα μνημειώδη συγγράμματα του κ. Παπανούτσου. Ασφαλώς είναι προωρισμένα να δημιουργήσουν άργα ή γρήγορα μιαν ανώτερη ζώνη μαθηματικής ζωής στην Ελλάδα.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

NEA BIBLIA

Διον. Α. Ζακυθηνού, Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών «Η έλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η Τουρκοκρατία» Αθήναι 1954 σελ. 143.

Ίω. Ν. Εηροτύρη, Διευθυντού του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «Μάνα και Άγωγή» Θεσσαλονίκη 1955, σελ. 110.

Άνδρέα Α. Καλούτση, Ιατρού «Ψυχανάλυση και Ψυχολογία» Αθήναι 1955, σελ. 142.

Θεόδωρου Εύδη «Ο Έμνογράφος Γερμανός ο Όμολογητής» Αθήναι 1955.

«Φθιώτις» (Όργανον της Νομαρχίας Φθιώτιδος) Έτος Α', Ιανουάριος 1955, αριθ. 1.

Mario Vitti «Orientamento della Grecia nel suo risorgimento letterario» Roma 1955, σελ. 83.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Η "ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ,"

θα δημοσιεύσει στα τεύχη της του έτους 1955 τις μελέτες:

ΣΤΑΥΡΟΥ Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

1. «Έκπαιδευτικά Συνθήματα»

LOUIS MEYLAN

2. «Το πρωτείο της άγωγής»

Φ. ΛΟΓΟΘΕΤΗ

3. «Πηνελόπη Δέλτα»

ΒΑΣ. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗ

4. «Η πρωτόγονη σκέψη στα λαϊκά έθιμα»

ΖΩΗΣ ΦΡΑΝΤΖΗ

5. «Ο Jacques Dalerose και η Ρυθμική Γυμναστική»

G. MIALARET

6. «Μερικές ψυχολογικές πλευρές της διδασκαλίας των Μαθηματικών»

K. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

7. «Πώς να μάθουμε γράμματα σ' αυτούς που δεν ξέρουν»

κ. τ. λ. κ. τ. λ.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στήν Ελλάδα επιστημονικό
παιδαγωγικό περιοδικό, πού αντιπροσωπεύει
τὴν προοδευτικὴ ἑκπαιδευτικὴ κίνηση
στὴ χώρα μας, μπῆκε ἀπὸ τὸ 1955
στὸ 9^ο ἔτος τῆς ζωῆς της.

Ἡ Συνδρομὴ γιὰ τὸ ἔτος 1955
(τεύχη 10, 8 ἁπλὰ καὶ 2 διπλὰ)
ὁρίσθηκε γιὰ νομικὰ καὶ φυσικὰ πρόσωπα
σὲ δραχμὲς (νέες) 75.
Ἐξωτερικοῦ δραχ. 90 (δολλάρια 3).

Η ΠΑΙΔΕΙΑ καὶ ΖΩΗ

γράφεται καὶ τυπώνεται μὲ προσωπικὲς δυ-
σίες τοῦ ἐπιτελείου τῶν Συνεργατῶν της.
Γι' αὐτὸ ἔχει τὸ δάρρος νὰ ἀπευθυνθεῖ πρὸς
τοὺς Ἀναγνώστες της καὶ νὰ τοὺς παρα-
καλέσει νὰ συστήσουν τὸ περιοδικὸ στοὺς
φίλους των καὶ νὰ βοηθήσουν στὴν πλατύ-
τερη κυκλοφορίᾳ του.